

Wybrane instrumenty prawne
przyczyniające się do lepszego
poziomu realizacji

PRAWA RODZICÓW/OPIEKUNÓW PRAWNYCH DO WYCHOWANIA DZIECI

zgodnie z własnymi wartościami
i przekonaniami

DR HAB. JUSTYNA KRZYWKOWSKA

Toruń 2021

**Laboratorium
Wolności
Religijnej**

Materiał ekspercki

pt. „Wybrane instrumenty prawne przyczyniające się
do lepszego poziomu realizacji prawa
rodziców/opiekunów prawnych do wychowania dzieci
zgodnie z własnymi wartościami i przekonaniami”

MINISTERSTWO
SPRAWIEDLIWOŚCI

FUNDUSZ
SPRAWIEDLIWOŚCI

Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości

www.funduszsprawiedliwosci.gov.pl

Spis treści

Wprowadzenie	4
I. Podstawy prawne uprawnienia rodziców/opiekunów prawnych do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem i jego granice	10
II. Praktyczne aspekty działalności wychowawczej rodziców/opiekunów prawnych na terenie szkół i przedszkoli	18
III. Podstawy prawne funkcjonowania rad (komisji, zespołów) ds. rodziny oraz ich zadania w ramach jednostek samorządu terytorialnego	27
IV. Realizacja zadań zleconych i własnych przez związki wyznaniowe w zakresie integracji i formacji rodzin, zwłaszcza w sferze moralnej i religijnej.....	41
V. Zakończenie.....	49

Bibliografia	51
Źródła prawne	51
Inne źródła	53
Orzecznictwo	53
Wykaz literatury	54
Netografia	57

Wprowadzenie

Wolność sumienia (przekonań) i wyznania (religii) to jedno z fundamentalnych praw wolnościowych. Zdaniem Krzysztofa Warchałowskiego jest ona *jednym z podstawowych dóbr prawnych, a jego praktyczna realizacja stanowi poważny miernik stopnia demokratyzacji życia społecznego w państwie*¹. Polska ustawa zasadnicza² (art. 53 ust. 2) zawiera konkretyzację wolności religijnej:

Wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują.

¹ K. Warchałowski, *Prawnokarna ochrona wolności religijnej w Polsce w latach 1932-1997*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 4 (2002), s. 59.

² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.).

Powyższa treść została zaczerpnięta z art. 9 ust. 1 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności³:

Każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania; prawo to obejmuje wolność zmiany wyznania lub przekonań oraz wolność uzewnętrzniania indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swego wyznania lub przekonań przez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i czynności rytualne.

Wolność posiadania swobodnie wybranego światopoglądu dotyczy również przyjęcia i wyznawania przekonań filozoficzno-światopoglądowych o antyreligijnym bądź areligijnym zabarwieniu⁴. Wolność sumienia nie oznacza jedynie prawa do określonego światopoglądu, ale przede wszystkim prawo do postępowania zgodnie z własnym sumieniem oraz wolność od przymusu postępowania wbrew niemu⁵. Katalog sposobów uzewnętrzniania przez człowieka swych przekonań religijnych jest zróżnicowany i ma charakter otwarty. Doprecyzowując można wskazać na: umieszczenie symbolu religijnego w swoim otoczeniu, korzystanie z posługi kapelana szpitalnego, przestrzeganie wstrzemięźliwości od pokarmów mięsnych oraz postu, rezygnację z przetoczenia krwi ze względów religijnych czy zapisanie dziecka do publicznej szkoły wyznaniowej.

Do podstawowych rodzinnych wartości należy zaliczyć wychowanie dzieci zgodnie z przekonaniem rodziców/opiekunów prawnych. Użycie liczby mnogiej świadczy o tym, iż przyjęto domniemanie jednomyślności stanowisk obojga rodziców w materii wychowawczej. Wychowanie dziecka, według ujęcia ustrojodawcy wyrażonym m.in. przepisami Konstytucji RP (art. 48, 53 czy 70), traktowane jest jako integralny element władzy rodzicielskiej. Wynika to również z art. 95 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (k.r.o.), który jest podstawowym przepisem w przedmiocie treści władzy rodzicielskiej i obowiązków z niej płynących⁶. Według Jana Winiarza pojęcie «wychowanie» stanowi wyraz obowiązku i prawa polegającego na oddziaływaniu na rozwój dziecka, tak aby osiągnęło ono jak najbardziej wszechstronny rozwój osobowości⁷. Wychowując dziecko rodzice/opiekunowie prawni są zobowiązani do stałej pieczy nad nim, która polegać ma na opiece, przekazywaniu wiedzy, zapewnieniu osiągnięcia

³ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284).

⁴ Z. Łyko, *Wolność sumienia i wyznania w relacji: człowiek – kościoły – państwo* [w:] *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 1997, s. 85; P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2000, s. 73; A. Abramowicz, *Przedmiotowy zakres wolności religijnej*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 10 (2007), s. 325-342.

⁵ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 października 2015 r., K 12/14, OTK-A 2015, nr 9, poz. 143.

⁶ W. Stojanowska, M. Kosek, *Prawo i obowiązki rodziców do wychowania dziecka w świetle Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, „Studia Płockie” 41 (2013), s. 219-220.

⁷ J. Winiarz, *Prawo rodzinne*, Warszawa 1973, s. 191.

rozwoju psychicznego i fizycznego oraz doprowadzeniu do samodzielności⁸. Zarówno wychowanie, jak i utrzymanie dziecka oraz kontakty z nim zaliczane są do praw rodzicielskich. Z kolei Janusz Gajda podkreśla, że na pojęcie wychowania składają się dwa elementy – wychowanie fizyczne i troska o rozwój duchowy. Pierwszy z nich obejmuje zdrowie i życie dziecka, zaś drugi ma na celu jak najpełniejszy rozwój osobowości dziecka⁹. Natomiast Marek Andrzejewski zauważa, że wychowanie stanowi całokształt zabiegów mających ukształtować człowieka pod względem religijnym, lecz również, jeśli jest taka wola rodziców, areligijnym czy antyreligijnym¹⁰.

Powyższe definicje świadczą o tym, że zaspokojenie potrzeb dziecka w zakresie wychowania nie następuje tylko przez zapewnienie mu środków materialnych, lecz także zagwarantowanie osobistej troski o jego rozwój fizyczny i umysłowy oraz przygotowanie go do samodzielnego życia w społeczeństwie¹¹. Wychowanie jest najważniejszym procesem w życiu człowieka. Ma ono wpływ na kształtowanie się systemu wartości oraz celu życia. Jako proces złożony obejmuje różnorodne formy oddziaływania na człowieka, warunkuje jego rozwój w poszczególnych etapach życia¹².

Art. 72 ust. 1 zd. 1 i ust. 2 Konstytucji RP stanowi, że Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka. Podstawowym aktem prawnym, który zawiera definicję pojęcia «dziecko» jest Konwencja o prawach dziecka¹³, uchwalona w dniu 20 listopada 1989 r. Zgodnie z definicją legalną, zawartą w art. 1 tego aktu prawnego, dziecko oznacza każdą istotę ludzką w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność¹⁴. Definicja ta nie wyraża *expressis verbis* stwierdzenia, że dzieckiem jest istota ludzka od chwili poczęcia¹⁵. Słusznie zauważa Tadeusz Smoczyński, że taki zabieg legislacyjny należy ocenić negatywnie, ponieważ Konwencja powinna być

⁸ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 23 sierpnia 2019 r., I OSK 2621/17, LEX nr 2725294.

⁹ J. Gajda, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Akty stanu cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2002, s. 383.

¹⁰ M. Andrzejewski, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, wyd. 5, Warszawa 2014, s. 147.

¹¹ Wyrok Sądu Okręgowego w Olsztynie z dnia 29 stycznia 2020 r., VI RCa 307/19, LEX nr 2785711.

¹² Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Opolu z dnia 14 stycznia 2020 r., II SA/Op 428/19, LEX nr 2767712.

¹³ Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526).

¹⁴ Zgodnie z art. 10 § 2 Kodeksu cywilnego (k.c.) przez zawarcie małżeństwa małoletni uzyskuje pełnoletność (Dz.U. z 2020 r., poz. 1740 t.j.). W Polsce nie może zawrzeć małżeństwa osoba nie mająca ukończonych 18 lat, jednakże z ważnych powodów sąd opiekuńczy może zezwolić na zawarcie małżeństwa kobiecie, która ukończyła 16 lat, a z okoliczności wynika, że zawarcie małżeństwa będzie zgodne z dobrem założonej rodziny (art. 10 § 1 k.r.o.).

¹⁵ A. Łopatka, *Kto jest dzieckiem?*, [w:] *Konwencja o prawach dziecka a prawo polskie*, red. A. Łopatka, Warszawa 1991, s. 19.

podstawą do wykładni służącej ochronie życia dziecka poczętego¹⁶. Jak zaznacza Izabela Lach¹⁷ pewną wskazówkę interpretacyjną można odnaleźć w preambule w/w Konwencji, w której czytamy, że: *dziecko, z uwagi na swoją niedojrzałość fizyczną oraz umysłową, wymaga szczególnej opieki i troski, w tym właściwej ochrony prawnej, zarówno przed, jak i po urodzeniu*. Jednym z pierwszych podmiotów prawa międzynarodowego na świecie, który przystąpił do Konwencji o prawach dziecka była Stolica Apostolska. Przez Stolicę Apostolską lub Stolicę Świętą rozumie się nie tylko Biskupa Rzymskiego, lecz także – o ile nie wynika co innego z natury rzeczy lub z kontekstu – Sekretariat Stanu, jak również inne instytucje Kurii Rzymskiej (kan. 361 Kodeksu Prawa Kanonicznego¹⁸). Kościół Katolicki otaczając dzieci szczególną troską i opieką wydał szereg dokumentów mających na celu ochronę praw dziecka nienarodzonego¹⁹. Także Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny, Kościół Ewangelicko-Augsburski, Kościół Chrześcijan Baptystów, Kościół Zielonoświątkowy, a także Kościół Ewangelicko-Methodystyczny w RP uznają aborcję za zabójstwo człowieka²⁰. Kanoniczna ochrona życia poczętego przejawia się m.in. w karze ekskomuniki *latae sententiae* dla osób powodujących przerwanie ciąży, po zaistnieniu skutku (kan. 1398 KPK). Warto przywołać także fragment art. 4 Karty Praw Rodziny²¹, która cieszy się uznaniem w społeczności międzynarodowej:

Życie ludzkie, od samego poczęcia, bezwzględnie winno być otoczone troską i szacunkiem.
a. Spędzanie płodu jest bezpośrednim pogwałceniem podstawowego prawa każdej istoty ludzkiej – prawa do życia
b. Poszanowanie dla godności ludzkiej wyklucza jakiejkolwiek manipulacje eksperymentalnie dokonywane na ludzkim embrionie lub inne jego wykorzystywanie.
c. Każda interwencja w dziedzictwo genetyczne osoby ludzkiej, której celem nie jest korekta anomalii, stanowi pogwałcenie prawa do nienaruszalności fizycznej i pozostaje w sprzeczności z dobrem rodziny.
d. Zarówno przed, jak i po narodzeniu, dzieci mają prawo do ochrony i specjalnej opieki; to samo dotyczy matek w okresie ciąży i - w rozsądnych wymiarach - po porodzie.
e. Wszystkie dzieci, bez względu na to, czy narodziły się z małżeństwa, czy też ze związku pozamałżeńskiego, posiadają takie same prawa do opieki społecznej i do troski o pełny rozwój ich osobowości (...).

W rozumieniu art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka²² dzieckiem jest *każda istota ludzka od poczęcia do osiągnięcia pełnoletności*. Można zatem

¹⁶ T. Smoczyński, *Pojęcie dziecka i jego podmiotowość*, [w:] *Konwencja o prawach dziecka. Analiza i wykładnia*, red. T. Smoczyński, Poznań 1999, s. 40.

¹⁷ I. Lach, *Dziecko jako podmiot wolności sumienia i wyznania*, Warszawa 2016, s. 20.

¹⁸ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, AAS 75 II (1983) 1-317, dalej skrót: KPK; J. Krzywkowska, M. Kubala, *Stolica Apostolska i prawo kanoniczne w obronie rodziny i jej praw*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarne” 7 (2016), s. 137-138.

¹⁹ J. Krzywkowska, *Prawo dziecka poczętego do narodzin w normach i nauczaniu Kościoła katolickiego*, [w:] *Rodzina w prawie. Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. dr. hab. Ryszardowi Sztuchmillerowi z okazji 65. rocznicy i 30-lecia pracy naukowej*, red. M. Różański, J. Krzywkowska, Olsztyn 2013, s. 165-172

²⁰ <https://pfch.wsts.edu.pl/> (dostęp: 15.08.2021).

²¹ Stolica Apostolska, *Karta Praw Rodziny*, 22 listopada 1983 r., „Communications” 15 (1983), s. 140-152.

²² Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 14).

słusznie domniemywać za Januszem Gajdą, że władza rodzicielska powstaje z chwilą poczęcia dziecka, a nie z chwilą jego urodzenia²³. Ustawodawstwo polskie na określenie pojęcia dziecka posługuje się różnymi terminami: nieletni, osoba podlegająca władzy rodzicielskiej, opiece lub kurateli, młodociany czy osoba mająca być przysposobiona. Używane jest również określenie dziecko poczęte (także: dziecko poczęte, lecz jeszcze nieurodzone; dziecko w łonie matki; dziecko jeszcze nienarodzone; *nasciturus*; płód; embriion lub zarodek).²⁴ Konstytucyjna ochrona życia (art. 38) nie jest podejmowana wyłącznie w interesie matki. Równorzędnym podmiotem tej ochrony musi być płód (dziecko poczęte) i jego prawidłowy rozwój²⁵.

Jeden z podstawowych obowiązków państwa, a zwłaszcza władzy ustawodawczej, jest wypełnienie treścią konstytucyjnych pojęć «ochrona» i «opieka»²⁶. Coraz częściej w literaturze prawniczej pojawia się postulat, że *użycie w art. 18 Konstytucji dwóch określeń „ochrona” i „opieka” z jednej strony wskazuje na zamiar określenia dwóch różnych kompleksów zadań i odpowiadających im sfer aktywności państwa, ale z drugiej strony koniunkcja nakazuje organom państwa łączenie różnych form działalności, przy czym dla praktyki stanowienia i stosowania prawa nie ma sensu oddzielanie obu tych celów władz publicznych*²⁷. Ustawa zasadnicza nie ogranicza się do zapewnienia dziecku ochrony, ale wprowadza też prawo do żądania od organów władzy publicznej opieki i pomocy. Pomoc władz publicznych jest niezbędna w przypadku dziecka pozbawionego opieki rodzicielskiej, stąd art. 72 ust. 2 Konstytucji RP nakłada na władze tego rodzaju obowiązek. Obowiązek zagwarantowania dziecku przez państwo opieki i wychowania, których nie mogą sprawować rodzice, realizowany jest w formie rodzinnej albo instytucjonalnej pieczy zastępczej²⁸. Rodzinna piecza zastępcza może przybrać postać, stosownie do art. 39 ust. 1 u.w.r., rodziny zastępczej spokrewnionej, niezawodowej, zawodowej oraz rodzinnego domu dziecka.

Władza rodzicielska powinna być wykonywana tak jak tego wymaga zasada dobra dziecka. Zasada ta determinuje wszelką wykładnię jakichkolwiek uregulowań prawnych dotyczących spraw dzieci. Jej rozumienie zależy od konkretnych okoliczności faktycznych,

²³ J. Gajda, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy...*, op. cit., s. 377.

²⁴ F. Cieply, *Prawne określenia człowieka w prenatalnej fazie rozwoju*, „Ius Novum” 4 (2015), s. 80-96.

²⁵ Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 maja 1997 r., K 26/96, OTK 1997, nr 2, poz. 19.

²⁶ Konstytucja RP, art. 18: „Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej”.

²⁷ B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 152; M. Dąbrowski, *Wolności i prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne*, [w:] *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, red. M. Chmaj, wyd. 3, Warszawa 2016, s. 218; A. Feja-Paszkiewicz, *Ochrona i opieka państwa w stosunku do rodzin – uwagi konstytucyjnoprawne*, „Przegląd Prawa Publicznego” 7-8 (2020), s. 182-195.

²⁸ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, art. 34 (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 821), dalej skrót u.w.r.

w jakich znajduje się dziecko. Należy w szczególności uwzględnić uprawnienie do ochrony życia i zdrowia, prawidłowego i niezakłóconego rozwoju oraz poszanowania godności i udziału w procesie decydowania o swojej sytuacji²⁹.

W rodzinie zawiera się źródło człowieczeństwa, stanowi ona pierwszą szkołę wartości, która kształtuje charakter dziecka. Wychowanie to proces, który nie tylko zaczyna się najwcześniej, ale i trwa najdłużej, w którym dodatkowo, przez pierwsze kilkanaście lat życia, najważniejsi dla dziecka są rodzice. Dziecko, będąc członkiem rodziny, uczestniczy w jej życiu, obserwuje zachowanie dorosłych w różnych sytuacjach życiowych, które przejmując, uczy się odróżniać zachowania właściwe od niewłaściwych, przyswajając sobie wiele nawyków. W ten sposób realizowana jest pierwszoplanowa funkcja rodziny, jaką jest niewątpliwie funkcja socjalizacyjna: przekazywanie norm moralnych i obyczajowych³⁰. W działalności każdej instytucji pracującej na rzecz dzieci musi zostać uwzględnione prawo rodziców do wychowywania dzieci zgodnie z określoną przez nich hierarchią wartości i wyznawanym światopoglądem.

Zdarza się, że interes dziecka i interes jego rodziców/opiekunów prawnych nie mają wspólnej przestrzeni. W tej sprawie wypowiedział się m.in. Sąd Apelacyjny w Białymstoku w postanowieniu z dnia 14 września 1995 r. w sprawie IACz 266/95: *Interes rodziców ustępuje jedynie wówczas przed interesem dziecka, gdy nie da się pogodzić z ochroną małoletniego*³¹.

Celem niniejszego opracowania jest przybliżenie wybranych instrumentów prawnych przyczyniających się do lepszego poziomu realizacji prawa rodziców/opiekunów prawnych do wychowania dzieci zgodnie z własnymi wartościami i przekonaniami.

²⁹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 listopada 2016 r., II CA 1/16, OSNC 2017, nr 7-8, poz. 90.

³⁰ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 5 grudnia 2019 r., II SA/Wa 1222/19, LEX nr 3041432; J. Zimny, *Wpływ rodziców na kształtowanie postawy młodego pokolenia*, „Pedagogika Katolicka” 6 (2010) 1, s. 47-70; J. Kul-Lic, *Religijność człowieka w procesie psychospołecznego rozwoju*, „Pedagogika Katolicka” 7 (2010) 2, s. 158-163.

³¹ LEX nr 30170.

I. Podstawy prawne uprawnienia rodziców/opiekunów prawnych do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami i jego granice

Jednym z elementów wolności religijnej w wymiarze indywidualnym jest prawo rodziców/opiekunów prawnych do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego oraz religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniami. Gwarancje realizacji tego prawa można odnaleźć w aktach normatywnych różnego rzędu, w których zawarte są zobowiązania władz publicznych do ochrony i wspierania korzystania z wolności sumienia i religii. W polskiej ustawie zasadniczej wśród podmiotów uprawnionych do realizowania wolności religijnej wymienia się: każdego człowieka (art. 53 ust. 1), kościoły i inne związki wyznaniowe o uregulowanej sytuacji prawnej (art. 53 ust. 4), rodziców (art. 53 ust. 3 i art. 48 ust. 1) oraz dzieci (art. 48 ust. 1). Marek Bielecki trafnie podkreśla, że wzajemna korelacja pomiędzy uprawnieniami i obowiązkami rodziców i dzieci istnieje już od momentu poczęcia dziecka³². Należy podkreślić, że wychowanie dziecka jest nie tylko prawem podmiotowym rodziców³³, ale również ich obowiązkiem. W procesie wychowawczym rodzice powinni kierować się dobrem dziecka i stosownie do treści art. 72 ust. 3 Konstytucji mają obowiązek jego wysłuchania i w miarę możliwości uwzględniania jego zdania. Także w art. 95 § 4 k.r.o. na rodziców/opiekunów prawnych został nałożony obowiązek wysłuchania dziecka przed powzięciem decyzji w ważniejszych sprawach dotyczących jego osoby. Przyjmuje się, że z wiekiem wzrasta stopień dojrzałości dziecka, o ile nie występują u niego zaburzenia. Obowiązek uwzględniania przez rodziców stopnia dojrzałości dziecka, a także wolności jego

³² M. Bielecki, *Wolność religijna w zakresie sprawowania władzy rodzicielskiej na przykładzie organizowania zajęć z religii i etyki. Postulaty de lege ferenda*, [w:] *Prawna ochrona wolności sumienia i religii Stan de lege lata oraz postulaty de lege ferenda*, red. P. Sobczyk, Warszawa 2020, s. 25.

³³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 października 2011 r., K 16/10, OTK-A 2011, nr 8, poz. 80. Wśród innych praw rodzicielskich wymienia się: prawo do pieczy nad dzieckiem i jego majątkiem, prawo do jego reprezentowania, prawo do kontaktu z dzieckiem oraz wspólnego zamieszkiwania z nim.

sumienia i wyznania oraz jego przekonań nie generuje jednak żadnych konkretnych roszczeń dziecka wobec rodziców³⁴.

Realizacji prawa i obowiązku rodziców do religijnego³⁵ i moralnego³⁶ wychowania dzieci ma służyć zarówno wolność w wyborze szkół, prawo wyrażania własnej woli w kwestii pobierania przez dziecko nauki religii, jak również powstrzymanie się władzy publicznej przed zmuszaniem dzieci do uczęszczania na zajęcia szkolne, które nie odpowiadają przekonaniom religijnym rodziców³⁷. Niezwykle aktualnym problemem jest wychowanie religijne dziecka przez rodziców o różnej przynależności wyznaniowej³⁸. Jak podkreśla Michał Ożóg każdy rodzic ma prawo oczekiwać, że jego dziecko będzie wychowywane w systemie światopoglądowym przez niego podzielanym³⁹. Jednym z obowiązków rodziców – wyznawców jest zapewnienie dziecku wychowania moralno-religijnego zgodnego z nauczaniem religijnym⁴⁰. W przypadku konfliktów światopoglądowych dotyczących wychowania dziecka rodzice zwracają się do sądu opiekuńczego z wnioskiem o rozstrzygnięcie sporu⁴¹. Przepis art. 97 § 2 k.r.o. przewiduje wydanie orzeczenia zawierającego rozstrzygnięcie w istotnych sprawach dziecka, co do których rodzice, zobowiązani co do zasady działać wspólnie, nie mogą uzyskać porozumienia, np. w kwestii udziału dziecka w lekcjach religii. Z tej możliwości prawnej mogą skorzystać zarówno rodzice pozostający w związku małżeńskim, rodzice rozwiedzeni bądź pozostający w separacji prawnej lub faktycznej, jak również rodzice, którzy nie byli małżeństwem (w przypadku określenia ojcostwa pozamałżeńskiego w drodze uznania ojcostwa lub jego ustalenia)⁴². Podobnie stanowi art. 24 k.r.o., zgodnie z którym małżonkowie rozstrzygają wspólnie o istotnych sprawach rodziny, a w braku porozumienia każdy z nich może zwrócić się o rozstrzygnięcie do sądu. Jak pokazują

³⁴ Jedynym roszczeniem wywodzonym z treści art. 48 ust. 1 Konstytucji jest roszczenie alimentacyjne dziecka względem rodzica oraz roszczenie o ochronę roszczenia alimentacyjnego przysługujące dziecku wobec państwa – M. Florczak-Wątor, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, red. P. Tuleja, LEX/el. 2021, art. 48.

³⁵ Troska o rozwój duchowy dziecka w sferze konfesyjnej (wyznawanej religii).

³⁶ Troska o rozwój dziecka w sferze aksjologicznej (wartości), przekazywanie określonych ocen moralnych.

³⁷ M.in. art. 86 ust. 2 ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1082) zobowiązuje dyrektora szkoły do uzyskania pozytywnej opinii rady rodziców, przed wyrażeniem zgody na podjęcie w placówce oświatowej działalności przez stowarzyszenie lub inną organizację.

³⁸ M. Gwóźdź, *Religijne wychowanie potomstwa w małżeństwach mieszanych*, Katowice 2015.

³⁹ M. Ożóg, *Prawo rodziców do wychowania dziecka zgodnie z własnymi przekonaniemami w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku*, „*Studia z Prawa Wyznaniowego*” 18 (2015), s. 263.

⁴⁰ R. Sztymchmiller, *Komplementarne obowiązki rodziców i państwa względem chrześcijańskiego wychowania dzieci. Rozwój norm od Soboru Watykańskiego II do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, [w:] *Wychowanie religijne i moralne*, red. M. Różański, R. Sztymchmiller, Olsztyn 2015, s. 26-27.

⁴¹ H. Haak, *Władza rodzicielska. Komentarz*, Toruń 1995, s. 59.

⁴² J. Słyk, *Rozstrzyganie o istotnych sprawach dziecka w przypadku braku porozumienia rodziców (art. 97 § 2 k.r.o.)*, „*Prawo w działaniu*” 14 (2013), s. 81.

opublikowane badania autorstwa Jerzego Słyka⁴³ rodzice najczęściej zwracają się do sądu o rozstrzygnięcie wtedy, gdy wymagana jest formalna zgoda drugiego rodzica. Decyzje w innych istotnych sprawach są natomiast podejmowane bez porozumienia z drugim rodzicem, stawiając go przed faktem dokonanym⁴⁴.

Bez żadnej wątpliwości dzieciom przysługuje prawo do wychowania, które powinno być w pierwszej kolejności zabezpieczone przez rodziców lub zastępujących ich opiekunów⁴⁵. Z uwagi na doniosłość instytucji rodzicielstwa i płynącej z niej odpowiedzialności nie jest możliwa całkowita aplikacja zasady, że granica wolności człowieka wyznaczona jest tam, gdzie zaczyna się wolność innych ludzi⁴⁶. Obecnie podstawowym modelem rozstrzygnięcia o władzy rodzicielskiej w wyroku rozwodowym jest powierzenie wykonywania władzy rodzicielskiej jednemu z rodziców, ograniczając władzę rodzicielską drugiego do określonych obowiązków i uprawnień w stosunku do osoby dziecka (art. 58 § 1a k.r.o.). Ograniczenie władzy rodzicielskiej może nastąpić również na podstawie art. 109 k.r.o., w sytuacji gdy zagrożone jest dobro dziecka. Ponadto rodzic może zostać pozbawiony prawa do wychowania swoich dzieci na podstawie wyroku sądowego wydanego na podstawie ustawy (art. 48 ust. 2 Konstytucji). Jeżeli rodzice pozbawieni są władzy rodzicielskiej na skutek orzeczenia sądu lub rozwiązania adopcji, nie mogą domagać się realizacji prawa do wychowania dzieci zgodnie z przekonaniami. Prawa rodziców wygasają także z momentem osiągnięcia przez ich dzieci pełnoletności, co wynika z przepisów obowiązującego w Polsce prawa rodzinnego.

Wśród najważniejszych uregulowań na gruncie prawa międzynarodowego i europejskiego w zakresie zabezpieczenia prawa rodziców do wychowania dziecka zgodnie z własnymi przekonaniami należy wymienić:

- art. 26 ust. 3 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka⁴⁷:

Rodzice mają prawo pierwszeństwa w wyborze rodzaju nauczania, które ma być dane ich dzieciom.

⁴³ Ibidem, s. 89-90.

⁴⁴ Ibidem, s. 115.

⁴⁵ M. Bielecki, *Dobro dziecka jako przesłanka korzystania z jego prawa do wolności religijnej*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 7 (2004), s. 233.

⁴⁶ P. Zamelski, *Ochrona wolności religijnej dzieci w Unii Europejskiej*, [w:] *Urzeczywistnianie wolności przekonań religijnych i praw z niej wynikających*, red. S. Stadniczeńko, S. Rabiej, Opole 2012, s. 294; publikacja wydana w ramach serii wydawniczej „Ekumenizm i Integracja” 25 (2012).

⁴⁷ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, Paryż, 10 grudnia 1948 r., [w:] *Prawa człowieka. Wybór dokumentów międzynarodowych*, red. B. Gronowska, T. Jasudowicz, C. Mik, Toruń 1999, s. 12-20.

- art. 13 ust. 3 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych⁴⁸:

Państwa Strony niniejszego Paktu zobowiązują się do poszanowania wolności rodziców lub w odpowiednich przypadkach opiekunów prawnych, wyboru dla swych dzieci szkół innych niż szkoły założone przez władze publiczne, ale odpowiadających minimalnym wymaganiom w zakresie nauczania, jakie mogą być ustalone lub zatwierdzone przez Państwo, jak również zapewnienia swym dzieciom wychowania religijnego i moralnego, zgodnie z własnymi przekonaniami.

- art. 18 ust. 4 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych⁴⁹:

Państwa-Strony niniejszego Paktu zobowiązują się do poszanowania wolności rodziców lub, w odpowiednich przypadkach, opiekunów prawnych do zapewnienia swym dzieciom wychowania religijnego i moralnego zgodnie z własnymi przekonaniami.

- art. 2 Protokołu nr 1 do Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności⁵⁰:

Nikt nie może być pozbawiony prawa do nauki. Wykonując swoje funkcje w dziedzinie wychowania i nauczania, Państwo uznaje prawo rodziców do zapewnienia wychowania i nauczania zgodnie z ich własnymi przekonaniami religijnymi i filozoficznymi.

- art. 14 ust. 3 Karty Praw Podstawowych⁵¹:

Wolność tworzenia placówek edukacyjnych z właściwym poszanowaniem zasad demokratycznych i prawo rodziców do zapewnienia wychowania i nauczania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami religijnymi, filozoficznymi i pedagogicznymi są szanowane, zgodnie z ustawami krajowymi regulującymi korzystanie z tej wolności i tego prawa.

- art. 5 ust. 1 pkt b Konwencji w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty⁵²:

Rodzice i w odpowiednich przypadkach prawni opiekunowie powinni mieć możliwość, po pierwsze – w granicach określonych ustawodawstwem każdego państwa – swobodnego posyłania swoich dzieci nie do państwowych, lecz do innych zakładów nauczania, odpowiadających minimalnym wymaganiom ustalonym lub zatwierdzonym przez właściwe organy oświatowe, i po drugie – zapewnienie religijnego i moralnego wychowania dzieci zgodnie z ich osobistymi przekonaniami; nikomu indywidualnie ani żadnej grupie osób jako całości nie należy narzucać religijnego wychowania, niezgodnego z ich przekonaniami.

- art. 5, 14 ust. 2 oraz 18 ust. 1 Konwencji o prawach dziecka:

Państwa-Strony będą szanowały odpowiedzialność, prawo i obowiązek rodziców lub, w odpowiednich przypadkach, członków dalszej rodziny lub środowiska, zgodnie z miejscowymi obyczajami, opiekunów prawnych lub innych osób prawnie odpowiedzialnych za dziecko, do zapewnienia mu, w sposób odpowiadający rozwojowi jego zdolności, możliwości ukierunkowania go i udzielenia mu rad przy korzystaniu przez nie z praw przyznanych mu w niniejszej konwencji (art. 5).

⁴⁸ Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169).

⁴⁹ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).

⁵⁰ Protokół nr 1 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzony w Paryżu dnia 20 marca 1952 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 36, poz. 175/1).

⁵¹ Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE 2012/C 326/02).

⁵² Konwencja w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty, sporządzona w Paryżu dnia 15 grudnia 1960 r. (Dz.U. z 1964 r. Nr 40, poz. 268).

Państwa-Strony będą respektowały prawa i obowiązki rodziców lub, w odpowiednich przypadkach, opiekunów prawnych odnośnie do ukierunkowania dziecka w korzystaniu z jego prawa w sposób zgodny z rozwijającymi się zdolnościami dziecka (art. 14 ust. 2).

Państwa-Strony podejmą wszelkie możliwe starania dla pełnego uznania zasady, że oboje rodzice ponoszą wspólną odpowiedzialność za wychowanie i rozwój dziecka. Rodzice lub w określonych przypadkach opiekunowie prawni ponoszą główną odpowiedzialność za wychowanie i rozwój dziecka. Jak najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka ma być przedmiotem ich największej troski (art. 18 ust. 1).

- art. 5 ust. 1-2 Deklaracji w sprawie eliminacji wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji opartych na religii lub przekonaniach⁵³:

Rodzice albo – w odpowiednim przypadku – opiekunowie prawni dziecka mają prawo organizować życie w obrębie rodziny zgodnie z ich religią lub przekonaniem, jak również mając na względzie edukację moralną, w której – zgodnie z ich przeświadczeniem – dziecko powinno wzrastać. Każde dziecko będzie korzystało z prawa dysponowania dostępem do edukacji w dziedzinie religii lub przekonań zgodnie z życzeniem jego rodziców albo – w odpowiednim przypadku opiekunów prawnych, i nie może być zmuszane do pobierania nauki o religii lub przekonaniach wbrew woli jego rodziców lub opiekunów prawnych, przy czym wiodącą zasadą będzie najwyższy interes dziecka.

Powyższe uregulowanie stanowią integralną część polskiego porządku prawnego. Prawo rodziców lub opiekunów prawnych do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem stanowi *lex specialis* w stosunku do prawa do wolności myśli, sumienia i religii.

Zobowiązania państwa w stosunku do jednostek ze względu na ich wolność religijną wynikają z obowiązku poszanowania godności człowieka⁵⁴. Zgodnie z wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego, wszelkie działania władz publicznych powinny z jednej strony uwzględniać istnienie pewnej sfery autonomii, w ramach której człowiek może się w pełni realizować społecznie, a z drugiej – działania te nie mogą prowadzić do tworzenia sytuacji prawnych lub faktycznych odbierających jednostce poczucie godności⁵⁵. Ustrojodawca postanowił pozostawić podejmowanie decyzji w sprawie kierunku wychowania etycznego i religijnego dzieci w wyłącznej gestii rodziców. Zgodnie z art. 48 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej:

Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania.

⁵³ Deklaracja z dnia 25 listopada 1981 r. w sprawie eliminacji wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji opartych na religii lub przekonaniach, [w:] <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1981.html> (dostęp: 15.08.2021).

⁵⁴ Godność jest wartością wrodzoną, niezbywalną, absolutną, jest źródłem wszystkich praw człowieka (osobistych, politycznych, ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych). Ta wyjątkowa wartość zobowiązuje do odpowiedniego traktowania każdej osoby ludzkiej.

⁵⁵ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 4 kwietnia 2001 r., sygn. akt K. 11/00, OTK ZU 2001, nr 3, poz. 54.

Powyższy przepis konstytucyjny ma na celu ochronę rodziny przed ingerencją ze strony podmiotów zewnętrznych, które kształtowałyby postawę i przekonania dzieci wbrew ich woli rodziców⁵⁶.

⁵⁶ P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, wyd. 4, Warszawa 2000, s. 67.

DANS C
LE 4
SAINT

CHAPELLE SVR CES FONTS L'AN
JAN VIER MARIE FRANÇOISE THERESE
THERESE DE L'ENFANT JESVS FVT BA

1873
MARTIN
TISEE

II. Praktyczne aspekty działalności wychowawczej rodziców/opiekunów prawnych na terenie szkół i przedszkoli

Szkoła i przedszkole pełnią pomocniczą rolę w wychowaniu dzieci, o czym wprost stanowi art. 1 pkt 2 ustawy z 14 dnia grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe⁵⁷. W niniejszej części opracowania scharakteryzowane zostały instrumenty prawne służące rodzicom/opiekunom prawnym w realizacji ich fundamentalnej roli w wychowaniu i edukacji dzieci na terenie placówek oświatowych.

Ze względu na fakt, że nie wszyscy rodzice posiadają świadomość prawną w zakresie uprawnień, jakie przysługują im w szkole (przedszkolu), konieczne jest promowanie tej wiedzy chociażby poprzez działające fundacje i stowarzyszenia, poradniki, strony internetowe, broszury, wywiady, konferencje, szkolenia organizowane w trybie online lub stacjonarnym. *Ignorantia iuris nocet*⁵⁸, dlatego w pierwszej kolejności należy zadbać, by rodzice poznali swoje prawa, zaś potem konsekwentnie egzekwowali ich poszanowanie. Podjęcie współpracy szkoły z rodzicami stworzy także nauczycielom szansę na lepsze poznanie uczniów, zwiększenie ich wpływu na wszechstronny rozwój dzieci. Rodzice/opiekunowie prawni realizują swoje prawa zarówno indywidualnie, jak i poprzez następujące reprezentacje: radę szkoły, radę rodziców oraz tzw. trójkę klasową.

Funkcjonowanie rady szkoły, która uczestniczy w rozwiązywaniu spraw wewnętrznych szkoły, określa art. 80 ustawy Prawo oświatowe⁵⁹. Wśród najważniejszych zadań rady szkoły – wybieranej na 3-letnią kadencję – znajduje się uchwalenie statutu szkoły, w którym zawarte są m.in. prawa i obowiązki rodziców. Kompetencję tę rada szkoły dzieli z radą pedagogiczną. Statut szkoły określa także możliwości i sposób wpływania przez rodziców na dobór bądź zmianę nauczyciela, któremu dyrektor szkoły powierzy lub już powierzył, zadania wychowawcy. Do przynajmniej 6-osobowej rady szkoły – zgodnie z art. 81 ust. 1 ustawy Prawo

⁵⁷ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1082).

⁵⁸ Tłum.: niezajomość prawa szkodzi.

⁵⁹ M. Pilich, [w:] A. Olszewski, M. Pilich, *Prawo oświatowe. Komentarz*, wyd. 2, Warszawa 2021, art. 80.

oświatowe – wchodzi: nauczyciele wybrani przez radę pedagogiczną, rodzice wybrani przez ogół rodziców oraz wybrani uczniowie począwszy od klasy piątej. Wybory są powszechne, równe i tajne. Rada szkoły może wnioskować o udzielenie jej wyjaśnień, okazanie dokumentów i przekazanie informacji. Dane o działalności szkoły stanowią informację publiczną w rozumieniu ustawy o dostępie do informacji publicznej⁶⁰, wobec czego zasłanianie się dyrektywą unijną RODO⁶¹ jest bezskuteczne.

Natomiast rada rodziców działa na mocy art. 83 ust. 1 ustawy Prawo oświatowe⁶². W skład rady rodziców w szkole wchodzi po jednym przedstawicielu rad klasowych, wybranych w tajnych wyborach przez zebranie rodziców uczniów danej klasy (oddziału)⁶³. Kadencja rady rodziców trwa jeden rok szkolny, tj. od 1 września do 31 sierpnia następnego roku kalendarzowego. Rada rodziców może występować do dyrektora, organu prowadzącego szkołę oraz organu sprawującego nadzór pedagogiczny z wnioskami i opiniami we wszystkich sprawach szkoły⁶⁴. Wśród kompetencji rady rodziców znajduje się uchwalanie w porozumieniu z radą pedagogiczną programu wychowawczo-profilaktycznego szkoły⁶⁵, jak również opiniowanie programu i harmonogramu poprawy efektywności kształcenia lub wychowania szkoły⁶⁶. Jeżeli w terminie 30 dni od dnia rozpoczęcia roku szkolnego rada rodziców nie uzyska porozumienia z radą pedagogiczną w sprawie programu wychowawczo-profilaktycznego szkoły, wówczas program ten ustala dyrektor szkoły w uzgodnieniu z organem sprawującym nadzór pedagogiczny. Program ustalony przez dyrektora szkoły obowiązuje do czasu uchwalenia programu przez radę rodziców w porozumieniu z radą pedagogiczną⁶⁷.

Organem pomocniczym rady rodziców jest rada klasowa (oddziałowa), czyli tzw. trójka klasowa. Liczy ona przynajmniej dwie osoby, bowiem funkcjonuje jako ciało kolegialne. W praktyce bardzo rzadko zdarza się, aby osób chętnych do pracy było więcej niż zwyczajowa

⁶⁰ Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 2176).

⁶¹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady UE 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych (Dz.Urz.EU.L. Nr 119, s. 1-88).

⁶² M. Pilich, [w:] A. Olszewski, M. Pilich, *Prawo oświatowe. Komentarz*, wyd. 2, art. 83.

⁶³ Obowiązuje zasada: ile klas w szkole, tyle osób w radzie rodziców.

⁶⁴ Prawo oświatowe, art. 84 ust. 1.

⁶⁵ Ibidem, art. 84 ust. 2 pkt 1; „Program wychowawczo-profilaktyczny opracowuje się na podstawie wyników corocznej diagnozy w zakresie występujących w środowisku szkolnym potrzeb rozwojowych uczniów, w tym czynników chroniących i czynników ryzyka, ze szczególnym uwzględnieniem zagrożeń związanych z używaniem substancji psychotropowych, środków zastępczych oraz nowych substancji psychoaktywnych” – art. 26 ust. 2 ustawy Prawo oświatowe.

⁶⁶ Ibidem, art. 84 ust. 2 pkt 2; „W przypadku stwierdzenia niedostatecznych efektów kształcenia lub wychowania w szkole lub placówce organ sprawujący nadzór pedagogiczny poleca dyrektorowi szkoły lub placówki opracowanie, w uzgodnieniu z organem prowadzącym, programu i harmonogramu poprawy efektywności kształcenia lub wychowania (...)” – art. 56 ust. 2 ustawy Prawo oświatowe.

⁶⁷ Ibidem, art. 84 ust. 3.

trójka. Rada klasowa współdziała z dyrektorem szkoły, wychowawcą klasy i innymi nauczycielami w zakresie wspierania procesu dydaktyczno-wychowawczego i opiekuńczego realizowanego przez daną klasę. Kadencja tzw. trójki klasowej trwa jeden rok szkolny.

Ze względu na możliwość wprowadzania do szkół permissywnej⁶⁸ edukacji seksualnej (co już dzieje się w niektórych placówkach oświatowych⁶⁹) – za pośrednictwem organizacji zewnętrznych lub bezpośrednio przez szkoły samorządowe – rodzice/opiekunowie prawni mają możliwość złożenia rodzicielskiego oświadczenia wychowawczego⁷⁰. Oświadczenie to stanowi narzędzie dla ochrony dzieci przed treściami demoralizującymi wywołującymi zaburzenia równowagi psychicznej i poczucia bezpieczeństwa. Składający oświadczenie zastrzegają, że nie wyrażają zgody, aby bez ich wiedzy dziecko brało udział w zajęciach dodatkowych opartych na ideologii gender i wykraczających poza program szkolny. Rodzice/opiekunowie prawni mają prawo być informowani o zamiarze organizacji wydarzeń dotyczących edukacji seksualnej, homofobii, tożsamości płciowej odbywających się zarówno na terenie szkoły, jak i podczas wyjść pozaszkolnych. Podmiotami prowadzącymi zajęcia dodatkowe (nieobowiązkowe) są zazwyczaj organizacje pozarządowe, nieformalne grupy osób lub pojedyncze osoby fizyczne. Jeśli rodzice dowiedzą się, że dziecko w szkole uczestniczyło w wydarzeniu niezgodnym z ich wartościami, mają prawo wyrazić swój stanowczy sprzeciw i zgłosić ten fakt do kuratorium oświaty⁷¹. Nie może być tak, że szkoła nie akceptuje przekonań rodziców, którzy pragną swoje dziecko wychować w duchu określonych zasad etycznych i wartości. Chociaż art. 86 ust. 2 ustawy Prawo oświatowe zobowiązuje dyrektora szkoły do uzyskania pozytywnej opinii rady rodziców, przed wyrażeniem zgody na podjęcie w szkole działalności przez stowarzyszenie lub inną organizację, to jak pokazują badania w ponad połowie placówek przepis ten nie jest respektowany⁷². W świetle przepisów prawa polskiego odpowiedzialności karnej, na gruncie art. 231 § 1 Kodeksu karnego, za przekroczenie

⁶⁸ Permissywizm to społeczno-obyczajowy prąd dający przyzwolenie na wszystkie niezgodne z normami zachowania, zakłada niepotrzebność istnienia zasad regulujących życie ludzkie. A. Drożdż, *Permissywizm moralny*, Kielce 2005; U. Dudziak, *Postawy wobec wychowania seksualnego a hierarchia wartości nauczycieli. Studium teologiczno-pastoralne*, Lublin 2009.

⁶⁹ <https://kph.org.pl/teczowy-piatek-w-ponad-200-szkolach-w-calej-polsce/> (dostęp: 20.08.2021).

⁷⁰ https://www.niedziela.pl/download/dokumenty/Teczowy_piatek_oswiadczenie.pdf (dostęp: 10.09.2021). Rodzicielskie oświadczenie wychowawcze zostało przygotowane przez Instytut na Rzecz Kultury Prawnej *Ordo Iuris*.

⁷¹ A. Ostrowska, *Zasady działania stowarzyszeń i organizacji w szkole – informacja MEN*, [w:] <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/zasady-dzialania-stowarzyszen-i-organizacji-w-szkole-informacja-men> (dostęp: 20.10.2021).

⁷² <https://ordoiuris.pl/rodzin-i-malzenstwo/ordo-iuris-w-obronie-praw-rodzicow-kolejna-edycja-akcji-chronmy-dzieci> (dostęp: 19.08.2021).

uprawnień lub niedopełnienie obowiązków podlega wyłącznie funkcjonariusz publiczny⁷³. Zatem dyrektor szkoły jedynie w zakresie, w jakim upoważniony jest do wydawania decyzji administracyjnych jest funkcjonariuszem publicznym⁷⁴.

Do zadań dyrektora szkoły oraz organu prowadzącego szkołę należy zapewnienie realizacji prawa do nauczania religii/etyki w warunkach pluralizmu religijnego i światopoglądowego, przy jednoczesnym poszanowaniu w szkole zasady wolności i wzajemnej tolerancji. Przepis konstytucyjny brzmi: *Religia kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej może być przedmiotem nauczania w szkole, przy czym nie może być naruszona wolność sumienia i religii innych osób* (art. 53 ust. 4). Zatem gwarancje nauczania religii w szkole obejmują uczniów należących do kościołów i innych związków wyznaniowych, które mają uregulowaną sytuację prawną w formie ustawy indywidualnej uchwalonej na podstawie umowy zawartej przez Rząd RP z właściwymi

⁷³ Zgodnie z art. 115 § 13 pkt 4 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 444) chodzi o osobę będącą pracownikiem administracji rządowej, innego organu państwowego lub samorządu terytorialnego, chyba że pełni wyłącznie czynności usługowe, a także inną osobę w zakresie, w którym uprawniona jest do wydawania decyzji administracyjnych.

⁷⁴ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 8 października 2018 r., II SA/Go 588/18, LEX nr 2567075.

przedstawicielami związków wyznaniowych⁷⁵ bądź w formie rejestracji danego związku wyznaniowego dokonanej przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji⁷⁶.

Udział uczniów w lekcjach religii i/lub etyki jest formą realizacji prawa rodziców do wychowania zgodnie ze swoimi przekonaniem⁷⁷. Szczegóły realizacji tego prawa określa rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach⁷⁸. Aktualne przepisy prawne stanowią, że uczeń może uczestniczyć w zajęciach z religii, etyki lub obu przedmiotów, może też nie wybrać żadnego z nich. Słuszne są postulaty Ministerstwa Edukacji i Nauki, aby zlikwidować opcję rezygnacji z obu zajęć⁷⁹. Spowodowane jest to tym, że szkoła nie może wychowywać bez wartości, zwłaszcza gdy rodzina nie zawsze spełnia się w ich przekazywaniu. Religia nadal pozostanie przedmiotem do wyboru, ale jeśli ktoś nie wybierze

⁷⁵ Na terytorium RP działa 15 kościołów i innych związków wyznaniowych, których stosunki z państwem są uregulowane odrębnymi aktami prawnymi: 1. Kościół Katolicki (obrzędek łaciński, grekokatolicki, ormiański, bizantyjsko-słowiański) – ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2019 r., poz. 1347), dodatkowo Kościół Rzymskokatolicki – Konkordat RP; 2. Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny – ustawa z dnia 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (Dz.U. z 2014 r., poz. 1726); 3. Kościół Ewangelicko-Reformowany – ustawa z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2015 r., poz. 483); 4. Kościół Ewangelicko-Augsburski – ustawa z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2015 r., poz. 43); 5. Kościół Ewangelicko-Metodystyczny – ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Metodystycznego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2014 r., poz. 1712); 6. Kościół Starokatolicki Mariawitów – ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Starokatolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2015 r., poz. 14); 7. Kościół Katolicki Mariawitów – ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2015 r., poz. 44); 8. Wschodni Kościół Staroobrzędowy – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 28 marca 1928 r. o stosunku Państwa do Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego, nie posiadającego hierarchii duchownej (Dz.U. z 1928 r., poz. 363 ze zm.); 9. Muzułmański Związek Religijny – ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1936 r. Nr 30, poz. 240); 10. Karański Związek Religijny – ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Karańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1936 r. Nr 30, poz. 241); 11. Kościół Polskokatolicki – ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Polskokatolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2014 r., poz. 1599); 12. Kościół Adwentystów Dnia Siódmego – ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2014 r., poz. 1889); 13. Kościół Chrześcijan Baptystów – ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Chrześcijan Baptystów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2015 r., poz. 169); 14. Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich – ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2014 r., poz. 1798); 15. Kościół Zielonoświątkowy – ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Zielonoświątkowego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2015 r., poz. 13).

⁷⁶ <https://www.gov.pl/web/mswia/rejestr-koosciolow-i-innych-zwiazkow-wyznaniowych> (dostęp: 01.09.2021).

⁷⁷ K. Więcek, *Nauczanie religii katolickiej w polskiej szkole publicznej w kontekście prawa rodziców do wychowania religijnego dzieci – aspekty historyczne i wybrane aktualne problemy*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 16 (2013), s. 185-212.

⁷⁸ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach (Dz.U. z 2020 r., poz. 983 t.j.).

⁷⁹ <https://www.rp.pl/edukacja/art8611021-przemyslaw-czarnek-religia-lub-etyka-nie-bedzie-trzeciej-opcji> (dostęp: 28.08.2021).

religii, to będzie musiał wybrać etykę. Od roku szkolnego 2016/2017 mają zastosowanie przepisy zgodnie z którymi, jeżeli uczeń uczęszcza na zajęcia zarówno z religii, jak i etyki, to wówczas wpisuje się obie oceny na świadectwie. Z kolei uczniowie korzystający z nauki religii prowadzonej przez kościoły lub inne związki wyznaniowe w grupach międzyszkolnych i w punktach katechetycznych otrzymują ocenę z religii na świadectwie wydawanym przez szkołę, do której uczęszczają, na podstawie świadectwa przekazanego przez katechetę. Ocena z religii/etyki, liczona do średniej ocen począwszy od 2007 r.⁸⁰ (rozporządzenie MEN z dnia 13 lipca 2007 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych), stanowi motywację do podejmowania wysiłku w zdobywaniu dodatkowych wiadomości, jak również stanowi docenienie wkładanej pracy na tych lekcjach.

Nauczanie religii w przedszkolach i szkołach publicznych w Polsce odbywa się w formie wyznaniowej, czyli według przynależności rodziców i ich dzieci do określonego związku wyznaniowego. Szkoła/przedszkole mają obowiązek zorganizować lekcje religii, jeśli uprawnione podmioty wyrażają chęć udziału w takich lekcjach i związek wyznaniowy wyraża gotowość nauczania tego przedmiotu. Nowelizacja rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach, która nastąpiła w 2014 r., spowodowała wykreślenie przepisu uzależniającego możliwość utworzenia grupy międzyszkolnej lub pozaszkolnego punktu katechetycznego od zgłoszenia co najmniej 3 uczniów⁸¹. Wprowadzenie tej zmiany pozwala zapewnić udział w zajęciach z religii tym, którzy z racji przynależności do niewielkich liczebnie kościołów lub innych związków wyznaniowych o uregulowanej w Rzeczypospolitej Polskiej sytuacji prawnej nie mogli korzystać z przysługujących im praw wynikających z zacytowanego wyżej art. 53 ust. 4 Konstytucji RP.

Nauka religii w przedszkolach i szkołach publicznych wszystkich typów odbywa się w wymiarze dwóch godzin lekcyjnych tygodniowo. Wymiar ten może być zmniejszony jedynie za zgodą władz zwierzchnich kościołów i innych związków wyznaniowych⁸² i nie wpływa na

⁸⁰ P. Sobczyk, *Wliczanie rocznych ocen z religii do średniej ocen w kontekście wolności religijnej w wymiarze indywidualnym i wspólnotowym*, [w:] *Bilateralizm w stosunkach państwo-kościelnych*, red. M. Bielecki, Lublin 2011, s. 195-209.

⁸¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 25 marca 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach (Dz.U. z 2014 r., poz. 478) weszło w życie z dniem 1 września 2014 r. Nowelizacja ta wynikała z konieczności wykonania przez Rzeczpospolitą Polską wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu z 15 dnia czerwca 2010 r., skarga 7710/02.

⁸² Zob. wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 27 marca 2019 r., I OSK 1959/18, LEX nr 2652690.

niego mniejsza ilość uczniów w klasie. Życzenie uczestnictwa w zajęciach z religii składa się w formie pisemnego oświadczenia i nie jest ono ponawiane w kolejnym roku szkolnym, ale może zostać zmienione⁸³. Oświadczenie może złożyć także osoba niewierząca. Praktyka szkolna pokazuje, że oświadczenia zbierają wychowawcy danej klasy, a następnie są one przechowywane w aktach osobowych uczniów. Ustawodawca w art. 12 ust. 1 ustawy o systemie oświaty⁸⁴ wyraźnie zaznacza, że uczniowie samodzielnie oświadczają o uczęszczaniu na lekcje religii dopiero po uzyskaniu pełnoletności. Dzieci w sprawach wychowania religijnego nie mają prawa samodzielnie decydować o sobie.

Pojawiają się głosy, że obecność religii w szkole publicznej narusza zasadę świeckości państwa. Jeśli obywatele chcą posyłać swoje dzieci na religię, to państwo, które w Konstytucji RP z 1997 r. przyznaje im prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami, musi im tę możliwość zapewnić. Słusznie zauważa Piotr Stanisław, że *krzyż na ścianach sal lekcyjnych nie oznacza indoktrynacji religijnej uczniów ani też nie ogranicza ich prawa do swobodnego kształtowania i uzewnętrzniania wyznawanego światopoglądu*⁸⁵.

Rodzice należący do mniejszościowych związków wyznaniowych posiadają takie samo prawo do tego, by ich dziecko było nauczane wskazanej religii w szkole lub w zespole międzyszkolnym. Żaden uczeń, którego rodzice bądź on sam wyrazi taką wolę nie może zostać pozbawiony możliwości udziału w lekcjach religii, chyba że sam związek religijny zdecyduje, że nie korzysta ze swego konstytucyjnego prawa do prowadzenia edukacji religijnej w szkole.

Zgodnie z obowiązującym prawem uczniowie mają prawo do zwolnienia z zajęć szkolnych w celu odbycia rekolekcji w okresie Wielkiego Postu. Prawo to przysługuje tym uczniom, którzy uczestniczą w lekcjach religii organizowanych przez wspólnotę wyznaniową, która praktykuje taką formę duchowości. Zasady organizowania rekolekcji wielkopostnych dla uczniów uczęszczających na naukę religii w szkole są określone przepisami § 10 rozporządzenia MEN z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach, jak również stanowią one przedmiot odrębnych ustaleń między organizującymi rekolekcje a szkołą⁸⁶.

⁸³ J. Krzywkowska, *Współdziałanie państwa i Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w zakresie opieki i wychowania dzieci zgodnie z przekonaniami rodziców*, Olsztyn 2018, s. 154-155; W. Śniecickowski, *Prawo osób wierzących do uzewnętrzniania religii*, „Przegląd Prawa Publicznego” 4 (2016), s. 45-63.

⁸⁴ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1915).

⁸⁵ P. Stanisław, *Symbole religijne w szkole publicznej*, [w:] *Religia i etyka w edukacji publicznej*, red. J. Krukowski, P. Sobczyk, M. Poniąkowski, Warszawa 2014, s. 151-158.

⁸⁶ A. Tunia, *Zwolnienie z zajęć szkolnych w celu odbycia rekolekcji wielkopostnych a poszanowanie zasady równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 19 (2016), s. 45-48.

Jak stanowi art. 4 ust. 1 ustawy z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży⁸⁷: *Do programów nauczania szkolnego wprowadza się wiedzę o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji.* Rodzice/opiekunowie prawni powinni domagać się, aby w każdym roku szkolnym przed przystąpieniem do realizacji zajęć „Wychowanie do życia w rodzinie” nauczyciel prowadzący przeprowadził co najmniej jedno spotkanie informacyjne z rodzicami uczniów niepełnoletnich oraz z uczniami pełnoletnimi. Podczas spotkania nauczyciel jest obowiązany przedstawić pełną informację o celach i treściach realizowanego programu nauczania, podręcznikach oraz środkach dydaktycznych. Uczestnictwo w tego rodzaju zajęciach nie ma charakteru obowiązkowego. Uczeń niepełnoletni nie bierze udziału w zajęciach, jeżeli jego rodzice zgłoszą dyrektorowi szkoły w pisemnej formie rezygnację z udziału ucznia w zajęciach.

Podjmowanie decyzji w zakresie kierunku wychowania dzieci stanowi prawo – obowiązek rodziców (art. 95 § 1 k.r.o.). Przedszkole i szkoła wspomagają rodziców w ich funkcji wychowawczej. Zgodnie z art. 13 ust. 1 ustawy o systemie oświaty *Szkoła i placówka publiczna umożliwia uczniom podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej, a w szczególności naukę języka oraz własnej historii i kultury.* Wymiar społeczny, kościelny i obywatelski człowieka wskazuje na potrzebę współpracy różnych czynników wychowawczych⁸⁸. Władze publiczne nie decydują o prawie do nauczania religii, a jedynie realizują gwarancje wolności religii⁸⁹.

⁸⁷ Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz.U. z 1993 r. Nr 17, poz. 78 ze zm.).

⁸⁸ J. Krajczyński, *Wychowanie dziecka w prawie kanonicznym, polskim i wspólnotowym*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 8 (2005), s. 179.

⁸⁹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2 grudnia 2009 r., U 10/07, OTK-A 2009, nr 11, poz. 163.

III. Podstawy prawne funkcjonowania rad (komisji, zespołów) ds. rodziny oraz ich zadania w ramach jednostek samorządu terytorialnego

Rodzina to najważniejsza grupa społeczna, której kondycja ma bezpośrednie przełożenie na funkcjonowanie całego społeczeństwa. Nawet najmniejszy samorząd może realizować lokalną politykę prorodziną. Polityka prorodzinna stanowi z założenia uporządkowany zespół działań, które mają na celu chronić dobro rodziny i wspierać ją. Obejmuje ona nie tylko prawo rodzinne *sensu stricto*, ale również związaną z oddziaływaniem na rodzinę politykę fiskalną, politykę zabezpieczenia społecznego, politykę demograficzną⁹⁰. W ustawach samorządowych, tj. w ustawie o samorządzie gminnym⁹¹, ustawie o samorządzie powiatowym⁹² oraz ustawie o samorządzie województwa⁹³ polityka prorodzinna została wymieniona jako jedno z głównych zadań jednostek samorządu terytorialnego. Polityka prorodzinna samorządów powinna stanowić uzupełnienie i rozwinięcie polityki prorodzinnej państwa. Można wyróżnić cztery podstawowe filary polityki rodzinnej: wsparcie finansowe rodzin, rynek pracy (łączenie obowiązków rodzinnych z obowiązkami zawodowymi), wartości i edukacja (docenienie wartości rodziny, oddzielenie polityki rodzinnej od polityki socjalnej) oraz usługi dla rodzin.⁹⁴ Elementy te muszą być odpowiednio docenione, aby polityka rodzinna

⁹⁰ L. Bosek, *Konstytucyjna gwarancja ochrony rodziny a polityka rodzinna*, [w:] Kancelaria Sejmu, *Duże rodziny bogactwem i nadzieją dla Polski. Materiały z konferencji*, Warszawa 2009, s. 99; J. Krzywkowska, D. Daniluk, *Współdziałanie samorządów z kościołami i innymi związkami wyznaniowymi w realizacji polityki prorodzinnej na przykładzie województwa warmińsko-mazurskiego*, [w:] *Bariery, wyzwania i perspektywy przekształceń samorządu terytorialnego w Polsce*, red. S. Sagan, M. Sitek, Józefów 2016, s. 267-290.

⁹¹ Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, art. 7 ust. 1 pkt 16 (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1372).

⁹² Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym, art. 4 ust. 1 pkt 4 (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 920).

⁹³ Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa, art. 14 ust. 1 pkt 5 (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1668).

⁹⁴ Np. resortowy program rozwoju instytucji opieki na dziećmi w wieku do lat 3 „Maluch+”; rodzicielskie świadczenie uzupełniające – program „Mama 4+”; program Rodzina 500+; program „Dobry Start”; program „Za życiem”; program Asystent rodziny i koordynator rodzinnej pieczy zastępczej. M. Giżyńska, *Pomoc państwa w zakresie dożywiania – rządowy program „Posiłek w szkole i w domu” na lata 2019-2023*, „Studia Prawnoustrojowe” 46 (2019), s. 69-76; R. Wójcicki, *Programy społeczne wspierające rodzinę*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 1 (2020), s. 58-65; D. Ossowska-Salamonowicz, *Rządowy program pomocy – „Dobry start” jako realizacja zadań państwa w zakresie wspierania rodzin z dziećmi*, „Studia Prawnoustrojowe” 46 (2019), s. 329-339.

była efektywna. Rodzina jest podmiotem prawa, dlatego państwo pełni wobec rodziny funkcję służebną. Rodzina ma przypisaną godność (podobnie jak istnieje godność osoby ludzkiej), to najcenniejsze dobro, jakie państwo posiada.

Ustawa o samorządzie województwa, w płaszczyźnie zasady subsydiarności wobec gminy i powiatu, formułuje obowiązek podejmowania działań mających na celu pielęgnowanie polskości oraz rozwijanie i kształtowanie świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej mieszkańców⁹⁵.

Dnia 4 stycznia 2021 r. wpłynął do Sejmu poselski projekt ustawy o polityce prorodzinnej jednostek samorządu terytorialnego „Samorząd dla Rodziny” (druk sejmowy 869)⁹⁶. Proponuje on:

- wprowadzenie obowiązku opracowania i realizacji przez jednostki samorządu terytorialnego samorządowych programów polityki prorodzinnej, a także sporządzenia sprawozdań z wdrażania tych programów;
- wprowadzenie podstawy prawnej do fakultatywnego powołania na wszystkich szczeblach samorządu terytorialnego rady do spraw rodziny mającej charakter konsultacyjny, doradczy i inicjatywny;
- wprowadzenie obowiązku opiniowania uchwał rady gminy, rady powiatu i sejmiku województwa pod kątem zgodności z polityką prorodzinną oraz skutków regulacji dla rodzin przez komisję właściwą do spraw rodziny lub polityki społecznej albo w przypadku jej niepowołania przez właściwą komisję rewizyjną oraz prawo prorodzinnych organizacji pozarządowych do udziału w posiedzeniach w/w komisji z prawem zabierania głosu w dyskusji oraz składania wniosków.

Poparcia dla w/w projektu udzieliła Rada Rodziny, która została powołana 5 grudnia 2019 r. w ówczesnym Ministerstwie Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej na 4-letnią kadencję jako organ opiniodawczo-doradczy resortu. Rada wspiera i inicjuje działania na rzecz promowania rozwiązań wspierających rodziny w realizacji ich funkcji wychowawczej, ponieważ rodzina jest przedmiotem ideologicznego ataku. Jedną z form działalności Rady Rodziny jest analizowanie sytuacji w obszarze edukacji i wychowania, jak również rekomendowanie zmian, które należałoby wprowadzić do polskiego ustawodawstwa. Aktualnie trwają prace legislacyjne nad nowelizacją przepisów ustawy Prawo oświatowe w zakresie zmian art. 86, który dotyczy zabezpieczenia praw rodziców w szkole.

⁹⁵ Ibidem, art. 11 ust. 1 pkt 1.

⁹⁶ <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=869> (dostęp: 10.09.2021).

Dnia 3 lipca 2020 r. Prezydent RP, zgodnie z art. 118 ust. 1 Konstytucji RP skierował do Sejmu projekt ustawy o zmianie ustawy Prawo oświatowe. W powyższej kwestii swoje stanowisko przedstawiła Rada Rodziny⁹⁷, która uznała za ważne i potrzebne zmodyfikowanie art. 86 w/w ustawy. Rada m.in. słusznie zauważyła, że ustanowienie procedury podejmowania decyzji większością głosów ogranicza prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Zgodnie z art. 48 ust. 1 Konstytucji RP uwzględnić należy prawo do indywidualnego sprzeciwu rodzica wobec udziału dziecka w zajęciach prowadzonych przez organizację lub w formach działalności dydaktyczno-wychowawczej szkoły wykraczających poza podstawę programową. Słuszna jest również uwaga Rady Rodziny, że należy zdefiniować pojęcie organizacji społecznych, które mogą prowadzić dodatkowe zajęcia edukacyjne. Obecnie nawet nieformalne grupy osób mogą zwracać się do dyrektora o dopuszczenie ich do działania w szkole⁹⁸. Należy mieć na uwadze fakt, że nie w każdej szkole tworzy się radę szkoły (o czym mowa w art. 83 ust. 6 ustawy Prawo oświatowe) i wówczas dyrektor placówki nie musi uzyskiwać w zamian żadnej opinii innego organu.

Warto w tym miejscu przypomnieć, że uchwałą z dnia 21 października 2016 r. Sejm RP ustanowił Dzień Praw Rodziny obchodzony 22 października każdego roku⁹⁹. Narodowy Komitet Obchodów Dnia Praw Rodziny zwrócił się do władz samorządowych wszystkich szczebli z apelem, aby respektowanie praw należnych rodzinie (w tym prawa do wychowywania dzieci zgodnie z przekonaniem rodziców) było przedmiotem ich troski na co dzień. Konieczna jest debata o kondycji rodzin, ponieważ zmienia się rzeczywistość, w której one funkcjonują, m.in. coraz rzadziej dzieci mieszkają w domach wielopokoleniowych. Każde wydarzenie, które promuje wartości rodzinne sprzyja kształtowaniu postaw społecznych.

Działania samorządów zmierzające do poprawy sytuacji rodzin oraz zapewnienia pomocy dzieciom pozbawionym opieki rodzicielskiej, opierają się na wielu aktach prawnych, m.in.:

- Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej,
- ustawie o samorządzie województwa,
- ustawie o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej¹⁰⁰,
- ustawie o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3¹⁰¹,

⁹⁷ <https://www.gov.pl/web/rodzina/stanowiska-i-uchwaly> (dostęp: 05.11.2021).

⁹⁸ M. Pilich, [w:] A. Olszewski, M. Pilich, *Prawo oświatowe. Komentarz*, wyd. 2, Warszawa 2021, art. 86.

⁹⁹ Na pamiątkę ogłoszenia w dniu 22 października 1983 r. przez Stolicę Apostolską Karty Praw Rodziny.

¹⁰⁰ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 821).

¹⁰¹ Ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3 (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 75).

- ustawie o pomocy społecznej¹⁰²,
- ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie¹⁰³,
- ustawie o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy¹⁰⁴,
- ustawie o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie¹⁰⁵,
- ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii¹⁰⁶,
- ustawie o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi¹⁰⁷,
- ustawie o Karcie Dużej Rodziny¹⁰⁸,
- ustawie o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci¹⁰⁹.

Zasady, tryb oraz harmonogram opracowania Wojewódzkiego Programu Polityki Prorodzinnej określa uchwała Sejmiku Województwa, o czym stanowi art. 12a w związku z art. 14 ust. 1 pkt 5 ustawy o samorządzie województwa. Projekt Wojewódzkiego Programu Polityki Prorodzinnej przygotowuje zespół roboczy, w skład którego wchodzi przedstawiciele samorządu województwa, samorządów powiatów i gmin, wojewody, wyższych uczelni, sądów okręgowych i sądów rejonowych, jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, poradni poradnictwa specjalistycznego w tym rodzinnego, placówek oświatowych, koordynatorów gminnych programów rozwiązywania problemów alkoholowych, policji, organizacji pozarządowych oraz innych ważnych podmiotów, w tym kościołów i innych związków wyznaniowych, które podejmują pracę na rzecz odnowy społeczności lokalnej.

Jednym z województw, w którym od ponad 20 lat podejmuje się cały szereg kroków urzędowych, instytucjonalnych, społecznych, by zjednoczyć wysiłki promujące rodzinę jest województwo warmińsko-mazurskie. Celem głównym polityki prorodzinnej na Warmii i Mazurach jest rodzina silniejsza ekonomicznie, społecznie, kulturowo oraz wydolniejsza w pełnieniu funkcji opiekuńczo-wychowawczych. Realizacja polityki prorodzinnej przez samorząd województwa warmińsko-mazurskiego obejmuje działania zmierzające do poprawy sytuacji rodzin w województwie oraz zapewnienia pomocy dzieciom pozbawionym opieki rodzicielskiej.

¹⁰² Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. z 2020 r., poz. 1876).

¹⁰³ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1057).

¹⁰⁴ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1100).

¹⁰⁵ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1249).

¹⁰⁶ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 2050).

¹⁰⁷ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1119).

¹⁰⁸ Ustawa z dnia 5 grudnia 2014 r. o Karcie Dużej Rodziny (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1744)

¹⁰⁹ Ustawa z dnia 11 lutego 2016 r. o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 2407).

W tej części opracowania przybliżono konkretne przykłady działania Rady ds. Rodzin Województwa Warmińsko-Mazurskiego powstałej w 1999 r. z oddolnej inicjatywy przedstawicieli stowarzyszeń i ruchów prorodzinnych, pracowników naukowych, duchowieństwa¹¹⁰ oraz działaczy samorządowych.

Funkcjonującą po dzień dzisiejszy Radę ds. Rodzin powołał ówczesny Marszałek Województwa, który zatwierdził jej 22-osobowy skład¹¹¹. Zarząd Rady wybierany jest na 3-letnią kadencję i liczy 7 osób, w tym przewodniczącego i dwóch wiceprzewodniczących. Rada jest ciałem społecznym o charakterze doradczym i opiniotwórczym w dziedzinie realizacji wojewódzkiej polityki prorodzinnej. Inicjuje i wspiera wielokierunkowe działania na rzecz prawidłowego funkcjonowania rodzin, w tym działania legislacyjne¹¹². Członkami Rady są przedstawiciele Miejskiego Zespołu Profilaktyki i Terapii Uzależnień, Miejskich i Gminnych Ośrodków Pomocy Społecznej, kuratorów sądowych, duchownych, działaczy samorządowych, kuratorium oświaty i dyrekcji szkół.

Na program działania Rady składają się następujące cele:

- udział w kształtowaniu w regionie polityki prorodzinnej zmierzającej do wzmocnienia rodzin i tworzenia lobby prorodzinnego,
- kształtowanie odpowiedzialności społecznej w zakresie rozwoju i przyszłości rodzin poprzez informowanie społeczeństwa o sytuacji rodzin i ich potrzebach,
- kreowanie i koordynowanie społecznych działań prorodzinnych,
- wpływanie na tworzenie rozwiązań prawnych i decyzji administracyjnych, które będą sprzyjały rozwojowi oraz prawidłowemu funkcjonowaniu rodziny,
- opracowywanie i promowanie programów profilaktyczno-edukacyjnych służących umacnianiu rodziny,
- troska o skuteczne informowanie zainteresowanych podmiotów o instytucjach i placówkach świadczących pomoc rodzinie,
- współpraca z podmiotami realizującymi zadania w zakresie umacniania i przywracania prawidłowych relacji rodzinnych,

¹¹⁰ J. Krzywkowska, A. Bitowt, *Rola kościołów i innych związków wyznaniowych w umacnianiu rodziny na obszarze województwa warmińsko-mazurskiego*, [w:] *Kościół i inne związki wyznaniowe w służbie człowiekowi*, red. W. Uruszczak, K. Krzysztofek, M. Miś, Kraków 2014, s. 145-157.

¹¹¹ Marszałek Województwa Warmińsko-Mazurskiego Jerzy Szmít w trosce o prawidłowy rozwój rodzin w dniu 2 lipca 1999 r. powołał Radę ds. Rodzin.

¹¹² Regulamin Rady ds. Rodzin Województwa Warmińsko-Mazurskiego, § 6, [w:] Archiwum Rady ds. Rodzin Województwa Warmińsko-Mazurskiego.

- inicjowanie przedsięwzięć zmierzających do rozszerzenia oferty zorganizowania czasu wolnego dzieci i młodzieży oraz wskazanie form, które pozwalałyby na udział całych rodzin,
- podejmowanie działań zmierzających do przeciwdziałania patologiom życia rodzinnego,
- wspieranie Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie oraz innych jednostek administracji samorządowej w pozyskiwaniu specjalistów do pracy z rodzinami.
- popularyzowanie wartości doskonalących życie rodzinne,
- integracja rodzin w regionie.

Rada ds. Rodzin opracowuje raporty na temat sytuacji i potrzeb rodzin w województwie uwzględniających problemy demograficzne, zdrowotne i ekonomiczne rodzin, trwałości rodziny i wypełniania przez nią podstawowych funkcji, korzystania z dóbr kultury i świadczeń społecznych. Raporty są przedstawiane jednostkom administracyjnym. Ponadto Rada ds. Rodzin nawiązuje współpracę ze szkołami, poradniami rodzinnymi, psychologiczno-pedagogicznymi, ośrodkami opiekuńczo-adopcyjnymi w celu opracowania i realizowania strategii w zakresie umacniania i przywracania prawidłowych relacji rodzinnych.

Rada swoje działania prowadzi nie tylko w ramach zebrań plenarnych i posiedzeń Zarządu Rady, ale także w ramach powołanych zespołów roboczych, m.in. do spraw monitoringu aktów prawnych i decyzji administracyjnych; współpracy ze szkołami; organizacji Dni Rodziny; kontaktów z mediami czy monitorowania realizacji Wojewódzkiego Programu Polityki Prorodzinnej. W skład zespołów mogą wchodzić nie tylko członkowie Rady, ale i osoby spoza tego gremium. Członkowie Rady zapoznają się z treścią dokumentów, także kościelnych, poświęconych małżeństwu i rodzinie, biorą udział w lokalnych, regionalnych i ogólnopolskich konferencjach i sympozjach naukowych z zakresu prawa oświatowego i prawa rodzinnego (materialnego i procesowego). Przedstawiciele Rady włączają się w wiele cennych inicjatyw służących rodzinie, np. „Marsz dla Życia i Rodziny”, „Zatrzymać aborcję”, „Tydzień Małżeństwa”, „Szkoła Przyjazna Rodzinie”, „Szkoła dla Rodziców i Wychowawców”, „Dzień Dziecka Utraconego”. Ponadto członkowie Rady biorą udział w opracowywaniu i monitorowaniu wojewódzkich programów przygotowywanych przez samorząd województwa, w tym: Wojewódzkiego Programu Polityki Prorodzinnej, Wojewódzkiego Programu Polityki Społecznej, Wojewódzkiego Programu Polityki Senioralnej ds. Osób Niepełnosprawnych czy Zespołu ds. Monitoringu i Ewaluacji Wojewódzkiego Programu Wspierania Rodziny i Systemu Pieczy Zastępczej. W ramach poszerzenia wiedzy w zakresie

sytuacji rodzin w województwie na spotkania Rady zapraszani są: marszałek, wicemarszałkowie, pracownicy Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej, przedstawiciele Caritas, duszpasterstwa rodzin oraz uczelni wyższych¹¹³.

Rada współpracuje z parlamentarzystami z regionu w celu podejmowania działań zmierzających do ustanawiania korzystniejszych praw dla rodzin. Każdego roku Rada ds. Rodzin przedkłada Marszałkowi Województwa sprawozdanie z prowadzonej działalności.

Pierwszym ważnym zadaniem Rady ds. Rodzin jest utworzenie interdyscyplinarnego forum o charakterze konsultacyjno-opiniującym, składającego się z osób reprezentujących instytucje i stowarzyszenia działające na rzecz rodziny. Bez wątpienia organizacje pozarządowe, nazywane również trzecim sektorem, są ważnym elementem wsparcia społecznego¹¹⁴. W 2000 r. jako organizacja pozarządowa zostało zarejestrowane Stowarzyszenie Wspierania Działań Prorodzinnych – Forum Prorodzinne¹¹⁵.

Kolejną inicjatywą Rady jest organizacja Warmińsko-Mazurskich Dni Rodziny we współpracy z Regionalnym Ośrodkiem Polityki Społecznej, które odbywają się pod patronatem Marszałka Województwa, Wojewody oraz Arcybiskupa Metropolity Warmińskiego. Co roku przygotowywane jest hasło kolejnej edycji Dni Rodziny¹¹⁶, organizowane są spotkania robocze koordynatorów działających w poszczególnych gminach i powiatach. Warmińsko-Mazurskie Dni Rodziny koncentrują się wokół różnych aspektów życia rodzinnego i społecznego odpowiadając na potrzebę wzmacniania rodziny w jej prawidłowym funkcjonowaniu. Są one doskonałą okazją do zbiorowej i indywidualnej refleksji na miejscu i rolę rodziny w życiu.

W 2021 r. zorganizowano już XXIII Warmińsko-Mazurskie Dni Rodziny pod hasłem „Młodość – miłość – małżeństwo – rodzina”. Każdą z edycji Dni otwiera uroczysta inauguracja na szczeblu wojewódzkim, w której uczestniczą przedstawiciele samorządów lokalnych,

¹¹³ A. Taborski, *Rada ds. Rodzin Województwa Warmińsko-Mazurskiego jako społeczna inicjatywa wspierania działań prorodzinnych samorządu i promocji rodziny w regionie*, „Studia Prawnoustrojowe” 46 (2019), s. 415-423.

¹¹⁴ W województwie warmińsko-mazurskim funkcjonują m.in.: Rada Organizacji Pozarządowych Województwa Warmińsko-Mazurskiego (<https://www.ropwmm.org.pl/>), która reprezentuje ponad 1200 organizacji; Federacja Organizacji Socjalnych Województwa Warmińsko-Mazurskiego FOSa (<https://federacjafosa.pl/>), którą tworzy prawie 100 organizacji; Sieć Wspierania Rozwoju Lokalnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego Herold skupia niemal 50 organizacji pozarządowych (<https://www.facebook.com/herold.warmia.mazury/>).

¹¹⁵ KRS 0000043406; <http://forumprorodzinne.pl/> (dostęp: 20.09.2021).

¹¹⁶ Dotychczasowe hasła Warmińsko-Mazurskich Dni Rodziny to: „Z rodziną w III tysiąclecie”, „Jaka rodzina – taka przyszłość”, „Czas wolny mojego dziecka”, „Ojciec w rodzinie”, „Rodzina wielopokoleniowa”, „Rodzina w obliczu cierpienia”, „Rodzina a ekonomia”, „Rodzina, integracja, społeczność lokalna”, „Wychowanie w rodzinie, szkole i środowisku”, „Człowiek starszy w rodzinie i społeczeństwie”, „Silna i aktywna rodzina szansą na godne życie”, „Rodzina najważniejsza – postaw na rodzinę”, „Mamo, tato, bądźmy razem”, „Rodzina a przekaz wartości i tradycji”, „Rodzina fundamentem życia społecznego”, „Rodzina drogowskazem życia”, „Rodzina – tu wszystko się zaczyna”, „Miłość w rodzinie nigdy nie zginie”, „Rodzina – Dom – Ojczyzna”, „Małżeństwo – dobre relacje – silna rodzina”.

organizacji pozarządowych, parafii oraz szkół. Dni Rodziny to wystawy, konferencje, festyny, wykłady otwarte, szkolenia, które przyczyniają się do popularyzacji wartości rodzinnych. Nieodłącznym elementem Dni Rodziny są różnorodne konkursy: samorządowy konkurs nastolatków „Ośmiu wspaniałych”, konkurs grafiki komputerowej, konkursy literackie i plastyczne. Wydział Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie organizuje Ogólnopolską Olimpiadę Wiedzy o Rodzinie¹¹⁷, która jest współfinansowana przez Ministerstwo Edukacji i Nauki. We wstępie do regulaminu konkursu czytamy:

Zróżnicowany w skali kraju udział tej młodzieży na zajęciach Wychowania do życia w rodzinie (często niezadawalający) oraz kryzys instytucji małżeństwa skłania do podjęcia różnorodnych działań na rzecz promocji małżeństwa, jego trwałości i rodziny. Organizacja Olimpiady i udział w niej młodzieży, jest szansą na jej większe zainteresowanie się problematyką małżeństwa i rodziny. Może zachęcić młodzież do uczęszczania na lekcje Wychowania do życia w rodzinie. Założeniem Organizatora Olimpiady jest też promowanie polityki prorodzinnej państwa, co znajduje swój mocny akcent w Programie Olimpiady¹¹⁸.

W ramach Warmińsko-Mazurskich Dni Rodziny niemal w każdej gminie podejmowane są rozmaite inicjatywy, w które angażują się samorządy, szkoły, żłobki i przedszkola, domy dziecka, stowarzyszenia, parafie, domy pomocy społecznej, ośrodki kultury, a także uczelnie, mass media i wiele innych podmiotów. Corocznie zgłaszanych przez ponad 700 różnych inicjatyw, w których udział bierze ponad 80.000 osób. Takie zaangażowanie ma znaczenie dla kreowania i mówienia o rodzinie jako podstawowym środowisku wychowawczym. Dni Rodziny kończą się uroczystością w jednej z wybranych miejscowości województwa. Stanowią one kanwę dla działań prorodzinnych podejmowanych przez samorząd województwa i samorządy lokalne.

W ramach Dni Rodziny organizowane są:

- ekspozycje książek o tematyce rodzinnej i młodzieżowej,
- punkty informacyjne o poradniach rodzinnych i punktach pomocy rodzinie,
- prelekcje głoszone przez szkolnych pedagogów, np. „Wpływ współczesnej rodziny na proces wychowania”, „Miejsce dziecka – ucznia w rodzinie”,
- warsztaty dla rodziców, np. „Rodzice bliżej dziecka i szkoły”, „Czy znasz swoje dziecko?”, „Umiejętności wychowawcze”.

Ważną rolę w czasie Dni Rodziny odgrywają także instytucje kościelne: parafie, przy których otwarte są świetle środowisko-terapeutyczne dla dzieci z rodzin zagrożonych niedostosowaniem społecznym, Stowarzyszenie Rodzin Katolickich, Wspólnota Dobrego

¹¹⁷ <http://www.uwm.edu.pl/owor/> (dostęp: 15.09.2021).

¹¹⁸ Ibidem.

Pasterza Ruchu Światło – Życie, Oddział Katolickiego Stowarzyszenia „Civitas Christiana”, Oddział Akcji Katolickiej. Warmińsko-Mazurskie Dni Rodziny są jedyną tego typu wojewódzką inicjatywą w skali kraju. Stanowią one promocję rodziny oraz okazję do podjęcia działań na rzecz rodziny w środowiskach lokalnych, jak i w województwie.

Kolejną inicjatywą Rady ds. Rodzin jest „Biuletyn”¹¹⁹ wydawany dwukrotnie w ciągu roku kalendarzowego, a którego druk finansuje samorząd województwa. Numer majowy stanowi wprowadzenie w tematykę Dni Rodziny, zamieszczane są w nim regulaminy konkursów oraz propozycje konkretnych działań, jakie można podjąć. Natomiast numer październikowy podsumowuje przebieg Dni Rodziny poprzez zamieszczone w nim relacje z poszczególnych wydarzeń, które świadczą o dobrej koordynacji działań w środowiskach lokalnych. W „Biuletynie” publikowane są także artykuły naukowe i materiały poświęcone problematyce małżeństwa i rodziny, które mogą służyć działaczom prorodzinnym. Do każdego numeru załączony jest wykaz polecanej literatury.

Warto dodać, że także Wojewoda Warmińsko-Mazurski zarządzeniem nr 224 z 29 lipca 2021 r. powołał Radę Rodziny. Wśród zadań tej Rady wymienia się w szczególności: zgłaszanie propozycji działań prorodzinnych dla województwa; monitorowanie zmian dotyczących rodzin w województwie; promowanie wartości rodziny; informowanie o głównych potrzebach rodzin w województwie; tworzenie rekomendacji dla samorządów w zakresie polityki prorodzinnej; opiniowanie wniosków w ramach konkursów organizowanych dla gmin i powiatów w zakresie problematyki rodzinnej.

Wspomniany już projekt poselski z 2021 r. posiada słuszne cele. Należy powoływać na wszystkich szczeblach samorządu terytorialnego radę ds. rodziny mającą charakter konsultacyjny, doradczy i inicjatywny. Rada powinna skupiać autentycznych działaczy prorodzinnych, którzy będą wspierać samorząd lokalny w dostrzeganiu autentycznych ludzkich potrzeb i promowaniu wartości związanych z małżeństwem, rodziną, wychowaniem młodego pokolenia. Konieczna jest także weryfikacja projektów uchwał pod kątem dobra rodziny, wydawanie opinii przez radę ds. rodziny w zakresie tych projektów i czuwanie nad tym, aby były one uwzględnione w dalszym procesie legislacyjnym.

Województwo warmińsko-mazurskie nie jest jedyne, gdzie obecnie funkcjonuje Rada ds. Rodziny. Uchwałą Nr 50/108/16 Zarządu Województwa Pomorskiego z dnia 19 stycznia 2016 r. powołana została Wojewódzka Rada ds. Rodziny, która *daje pomorskim rodzinom możliwość reprezentacji o charakterze partycypacyjnym w międzysektorowym zespole, która*

¹¹⁹ ISSN 1509-2607.

jako głos doradczo-opiniujący Zarządu Województwa Pomorskiego będzie miała możliwość współrealizacji Wojewódzkiego Programu Wspierania Rodziny i Systemu Pieczy Zastępczej. Z kolei Marszałek Województwa Zachodniopomorskiego Zarządzeniem Nr 18/18 z dnia 27 lutego 2018 r. powołał Regionalną Radę ds. Rodziny. Kolejnym przykładem jest powołana Zarządzeniem Nr 2965/20/VIII/P Prezydenta Miasta Gdyni z dnia 24 listopada 2020 r. Społeczna Rada ds. Rodziny i Dziecka. Stanowi ona ciało doradcze Prezydenta Miasta Gdyni w zakresie opiniowania i zgłaszania spraw dotyczących polityki rodzinnej miasta. W ramach Gminnego Programu Wspierania Rodziny w Gminie Myślenice (województwo małopolskie) funkcjonuje zespół „Rada Rodziny” działający pod kierownictwem Miejsko-Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej. Jego zadaniem jest opracowanie modelu koordynacji współpracy na rzecz rodzin, rodziców z dziećmi oraz dzieci i młodzieży. Natomiast 6 września 2021 r. rozpoczęła działalność Rada ds. Rodziny przy Wojewodzie Dolnośląskim, w skład której wchodzi przedstawiciele samorządu, organizacji pozarządowych oraz lokalni liderzy opinii.

Doceniając prorodzinne działania prowadzone przez samorządy Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej zorganizowało konkurs *Samorząd Pro Familia 2021*. Konkurs miał na celu wyłonienie samorządów, których zaangażowanie w realizację lokalnej polityki prorodzinnej jest warte zauważenia i docenienia. Zgłoszenia przyjmowane były w pięciu kategoriach: gmina wiejska, gmina miejsko-wiejska, gmina miejska do 20 tys. mieszkańców, gmina miejska od 20 tys. do 100 tys. mieszkańców, gmina miejska powyżej 100 tys. mieszkańców. Do udziału zgłosiło się 236 gmin (tj. ok. 10%)¹²⁰.

Konstytucyjna zasada pomocniczości stanowi podstawę rozwoju wzajemnych relacji między administracją publiczną a organizacjami pozarządowymi oraz pozostałymi podmiotami wymienionymi w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, m.in. stowarzyszenia, fundacje, osoby prawne i jednostki organizacyjne kościołów i innych związków wyznaniowych, stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego. Podmioty te stanowią dobrą bazę dla rozwoju lokalnych społeczności funkcjonujących na terenie gminy, powiatu czy województwa. Przyczyniają się do zwiększenia wpływu sektora obywatelskiego na kreowanie polityki społecznej w jednostkach samorządu terytorialnego. Istotne jest konsultowanie z organizacjami pozarządowymi projektów aktów normatywnych w dziedzinach dotyczących działalności

¹²⁰ Wśród zwycięskich 5 gmin znalazły się: Miejsce Piastowe (woj. podkarpackie), Pleszew (woj. wielkopolskie), Boguszów-Gorce (woj. dolnośląskie), Otwock (woj. mazowieckie), Katowice (woj. śląskie). Zob. <https://www.gov.pl/web/rodzina/poznalismy-finalistow-i-laureatow-konkursu-samorzad-pro-familia-2021> (dostęp: 30.09.2021).

statutowej tych organizacji, jak również tworzenie wspólnych zespołów o charakterze doradczym i inicjatywnym, złożonych z przedstawicieli organizacji pozarządowych oraz przedstawicieli właściwych organów administracji publicznej. Wśród zadań publicznych zaliczanych do sfery pożytku publicznego art. 4 ust. 1 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie wymienia: pomoc społeczną, w tym pomoc rodzinom i osobom w trudnej sytuacji życiowej oraz wyrównywanie szans tych rodzin i osób; podtrzymywanie tradycji narodowej, pielęgnowania polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej.

Wśród zasobów województwa warmińsko-mazurskiego dotyczących wspierania dzieci i rodzin wymienić należy (dane za 2019 r.)¹²¹:

- Program Samorządu Województwa Warmińsko-Mazurskiego „Warmia i Mazury dla Dużej Rodziny”,
- Karta Dużej Rodziny,
- świadczenie wychowawcze Rodzina 500+ wypłacane przez ośrodki pomocy społecznej,
- działalność informacyjna samorządu województwa, np. Warmińsko-Mazurskie Dni Rodziny, „Solidarni przeciw przemocy wobec kobiet – Biała Wstążka”,
- realizacja przez Regionalny Ośrodek Pomocy Społecznej projektu „Kooperacja – efektywna i skuteczna” dofinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego¹²²,
- działalność placówek wspierających: 61 całodobowych placówek opiekuńczo-wychowawczych; 13 placówek świadczących usługi w zakresie interwencji kryzysowej; 1 ośrodek adopcyjny z 2 filiami; 4 domy dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży; 4 ośrodki wsparcia dziennego pobytu; 84 mieszkania chronione; 30 jednostek i punktów poradnictwa specjalistycznego w tym rodzinnego; 53 świetlice środowiskowe; 17 świetlic terapeutycznych i socjoterapeutycznych; 4 placówki prowadzące pracę podwórkową; 3 specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie,
- wsparcie rodzin udzielane przez ośrodki pomocy społecznej oraz centra pomocy rodzinie,

¹²¹ Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, Urząd Marszałkowski Województwa Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie Olsztyn, *Strategia polityki społecznej województwa warmińsko-mazurskiego na lata 2021-2030. Diagnoza – obszary problemowe i zasoby województwa*, Olsztyn listopad 2020.

¹²² <https://warmia.mazury.pl/polityka-spoeczna/projekt-kooperacja-efektywna-i-skuteczna/aktualnosci> (dostęp: 04.11.2021).

- wsparcie psychologiczne i terapeutyczne realizowane przez jednostki pomocy społecznej,
- realizacja przez lokalne samorządy programu profilaktyczno-edukacyjnego „Szkola dla Rodziców i Wychowawców”,
- dofinansowanie przez Samorząd Województwa „Przyjaznych Pokoi Przesłuchań Dzieci”,
- realizacja przez powiaty programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców przemocy domowej (określenie ustawowe – przemoc w rodzinie),
- dofinansowanie przez Samorząd Województwa szkoleń dla osób pracujących w obszarze przeciwdziałania przemocy domowej,
- organizowanie przez Samorząd Województwa narad gminnych pełnomocników, koordynatorów ds. profilaktyki i rozwiązywania problemów uzależnień,
- prowadzenie przez funkcjonariuszy Policji działalności profilaktyczno-edukacyjnej w celu ograniczenia zjawiska przemocy domowej.

W dużej mierze efekty wielu inicjatyw na rzecz rodziny zależą od owocnej współpracy pełnomocników do spraw rodziny z samorządami i organizacjami pozarządowymi. Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej w 2021 r. otworzyło drugą edycję konkursu „Po pierwsze Rodzina!” z budżetem 8,4 miliona zł na realizację projektów tworzących przyjazne otoczenie dla rodziny. Jest to konkurs adresowany do fundacji, stowarzyszeń, organizacji kościelnych, które „prowadzą działania wspierające małżeństwa jako najlepsze środowisko opiekuńczo-wychowawcze dla dzieci, przygotowują młodych ludzi do radzenia sobie z wyzwaniami życia rodzinnego oraz tworzą otoczenie szczególnie przyjazne rodzinom”¹²³.

Podstawowym celem rad (komisji, zespołów) ds. rodziny jest promocja prawidłowo funkcjonującej rodziny we wszystkich dziedzinach życia społecznego, reprezentowanie interesów rodziny w województwie, powiecie czy gminie oraz zapobieganie zagrożeniom i przeciwdziałanie patologiom życia rodzinnego. Samorządowy program polityki prorodzinnej powinien w szczególny sposób nobilitować rodziny prawidłowo funkcjonujące. Rada (komisja, zespół) ds. rodziny współpracuje z podmiotami lokalnymi, regionalnymi, krajowymi i zagranicznymi m.in. z obszaru nauki, polityki społecznej, kultury, edukacji.

Formy współpracy pomiędzy jednostkami samorządu terytorialnego a organizacjami pozarządowymi i podmiotami wskazanymi w art. 3 ust. 3 ustawy o działalności pożytku

¹²³ <https://www.gov.pl/web/rodzina/wyniki-ii-otwartego-konkursu-ofert-w-zakresie-promocji-rodziny-po-pierwsze-rodzina-na-rok-2021> (dostęp: 04.11.2021).

publicznego i o wolontariacie mogą być prowadzone w szczególności poprzez powierzenie organizacjom pozarządowym oraz innym podmiotom wykonywania zadań publicznych wraz z udzieleniem dotacji na finansowanie ich realizacji. Wsparcie działalności organizacji pozarządowych może odbywać się poprzez zapraszanie do udziału w posiedzeniach merytorycznych, jak również poprzez wspieranie inicjatyw organizacji na rzecz społeczności lokalnych (np. udostępnianie nieodpłatnie sali oraz sprzętu), konsultowanie projektów aktów normatywnych w dziedzinach dotyczących działalności statutowej tych organizacji. Nowelizacja ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie wprowadziła od 2015 r. obowiązek uchwalania Programów Współpracy przez organy administracji rządowej¹²⁴.

Ważną rolę wspierającą rodziców w sferze wychowawczej pełnią poradnie psychologiczno-pedagogiczne. Dostarczają one aktualnej wiedzy dotyczącej problematyki wychowania oraz prawidłowości rozwojowych z zakresu psychologii dzieci i młodzieży. Ciekawą inicjatywą są Kluby Rodziców i Wychowawców – samopomocowe grupy wsparcia, których celem jest pomaganie w rozwiązywaniu problemów wychowawczych. Organizowane dla rodziców/opiekunów prawnych szkolenia mają im pomóc zrozumieć ich udział w wychowaniu, dokształcić ich w nowocześniejszych rozwiązaniach w zakresie psychologii i pedagogiki, mają poprawiać kontakt rodziców z dziećmi. Obecnie dzieci siedzące przed komputerami, telefonami komórkowymi, tabletami tracą kontakt z rodzicami.

Cenną inicjatywą jest „Szkoła dla Rodziców i Wychowawców” w formie warsztatów (40 godz. lekcyjnych w systemie cotygodniowym, 10 spotkań po 4 godz.). Zasady wychowawcze proponowane uczestnikom warsztatów wyrosły z psychologii komunikacji. Dziecko jest integralną częścią rodziny, jeśli zmierza ono w złym kierunku, tzn. że źle funkcjonuje cały system rodzinny. Program ma uświadamiać rodzicom i wychowawcom, że skuteczność wychowania zależy od osoby wychowującej. „Szkoła dla Rodziców i Wychowawców” uczy technik aktywnego słuchania, rozpoznawania, wyrażania i akceptowania uczuć, modyfikowania niepożądanych zachowań bez stosowania przemocy, mądrego wspierania procesu usamodzielniania się dziecka. Zdrowe zasady moralne dotyczą zarówno rodziców, jak i dzieci; wszak wychowuje się przykładem i własnym świadectwem. Nie da się wymagać od dzieci, a samemu działać odmiennie. Nikt za rodzica nie wychowa dziecka. Rodzicielstwo to godność, duma i powołanie.

¹²⁴ Brak uchwalenia programu współpracy można zaskarżyć do sądu administracyjnego na podstawie art. 101a ustawy o samorządzie gminnym, art. 88 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym, art. 91 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa.

IV. Realizacja zadań zleconych i własnych przez związki wyznaniowe w zakresie integracji i formacji rodzin, zwłaszcza w sferze moralnej i religijnej

Związki wyznaniowe pełnią znaczące zadania w życiu społecznym, które realizowane są nie tylko w sferze religijnej, duchowej, ale także w zakresie działalności naukowej, katechetycznej, edukacyjnej, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego oraz udzielają różnych form pomocy dzieciom, osobom starszym, niepełnosprawnym, ubogim i chorym. Coraz częściej zajmują się letnim wypoczynkiem i zakupem podręczników szkolnych dla dzieci, świetlicami środowiskowymi i socjoterapeutycznymi, a także punktami wydawania używanej odzieży. Środki na realizację tej działalności mogą pochodzić, jak stanowi art. 24 ust. 2 pkt 1-6 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, z takich źródeł, jak: ofiary pieniężne i w naturze; spadki, zapisy i darowizny krajowe i zagraniczne; dochody z imprez i zbiorów publicznych; dotacje i ofiary pochodzące od krajowych instytucji i przedsiębiorstw państwowych, społecznych, wyznaniowych i prywatnych; odpłatność za usługi świadczone przez instytucje charytatywno-opiekuńcze kościołów i innych związków wyznaniowych; dochody instytucji kościołów i innych związków wyznaniowych. Przepisy prawa polskiego na drodze ustawowej gwarantują ponadto związkom wyznaniowym pomoc finansową w formie subwencji i grantów z budżetu państwa na realizację zadań publicznych; prawa podatników do odpisania dobrowolnych darów na działalność instytucji kościelnych, które otrzymały status organizacji pożytku publicznego; dofinansowanie projektów z Europejskiego Funduszu Społecznego lub innych funduszy europejskich; środki pozyskane w ramach 1-procentowego odpisu podatkowego¹²⁵.

¹²⁵ J. Krukowski, *Podstawy prawne finansowania działalności instytucji Kościoła Katolickiego i innych związków wyznaniowych w Polsce na początku XXI wieku*, „Teka Komisji Prawniczej – Oddział PAN w Lublinie” 2009, s. 55.

Nie ulega wątpliwości, że rola rodziny w tworzeniu całokształtu życia społeczno-kulturalnego, gospodarczego i politycznego powoduje duże zainteresowanie tą komórką społeczną ze strony instytucji państwowych, samorządowych, oświatowych, organizacji politycznych, organizacji pozarządowych, w tym środowisk liberalnych i mediów. Wszystkie one na swój sposób próbują wpływać na rodziny nie zawsze mając ich dobro na celu. Państwo, społeczeństwo, szkoła i wspólnoty religijne powinny przyczyniać się do poszanowania niezbywalnego prawa dziecka do wychowania przez oboje rodziców. Z uwagi na silny związek większości rodzin z Kościołem ma on ogromne znaczenie w kształtowaniu postaw życiowych ich członków.

Działalność parafii w Polsce kojarzy się przede wszystkim z niedzielnymi Mszami świętymi, okresowymi procesjami, pogrzebami, sprawowaniem sakramentów świętych oraz nauczaniem religii w szkole. Tymczasem do podstawowych zadań parafii należy troska o trwałość rodzin. Katechizm Kościoła Katolickiego stwierdza, że najwłaściwszą metodą wychowania dziecka pod względem moralnym i religijnym jest „przykład i wychowanie przekazane przez rodziców i rodzinę” (nr 1632)¹²⁶. Niestety coraz częściej słyszy się o upadku rodzicielskiego autorytetu.

Przepisy wewnątrzkościelne gwarantują rodzinie opiekę duszpasterską¹²⁷. Opieka ta realizowana jest w ramach duszpasterstwa ogólnego, jak również duszpasterstwa specjalnego, czyli duszpasterstwa rodzin. Proboszcz jest wyraźnie zobowiązany do odwiedzania rodzin (kan. 529 § 1 KPK) i mówienia o rodzinie w kazaniach, aby uświadamiać wiernych, jak ważne pełni ona zadania a (kan. 768 § 2 KPK). Wsparcie duchowe jest potrzebne zwłaszcza w czasach realnych zagrożeń, kiedy coraz częściej mówi się o rodzinnych formach życia, zamiast o rodzinie jako prawdziwej wspólnocie małżonków i ich dzieci.

Kryzys współczesnej rodziny jest nie tyle materialnym, ile kryzysem w wielu wypadkach moralnym. Ogromna praca nad stroną moralną rodziny jest w dużej mierze zadaniem wspólnot kościelnych różnych wyznań. Działalność duszpasterska prowadzona przede wszystkich w parafiach musi uwzględniać rodziny zaniedbane religijnie. Niezbędne jest prowadzenie właściwego przygotowania do małżeństwa, żeby rodziny były wspólnotą miłości i odpowiedzialności. Rodzina ma budować Kościół przez rodzenie i dobre wychowywanie dzieci, a także przez świadectwo życia chrześcijańskiego. Aby te zadania mogła dobrze wypełniać, konieczna jest solidniejsza niż dawniej pomoc duszpasterska względem rodziny.

¹²⁶ Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 1994.

¹²⁷ Np. KPK, kan. 213; 229 § 1; 386 § 1; 387; 528 § 2; 529 § 1; 1063 n. 1-4; 1064; 1128; 1129.

Wiele rodzin chętnie włącza się w misję i posłannictwo Kościoła. Istnieją ruchy i stowarzyszenia o charakterze modlitewno-apostolskim oraz wspólnoty życia społecznego realizujące różne programy społecznie pożyteczne. Stowarzyszenia kościelne z jednej strony aktywnie uczestniczą w życiu struktur danego Kościoła i przepajają rzeczywistość świecką duchem chrześcijańskim, zaś z drugiej strony uczestniczą w rozwoju życia społecznego w jego wymiarach świeckich. Wspólnoty te animują wiele inicjatyw w społeczności lokalnej, które poszerzają obszary dobra i życzliwości i miłości.

Bez wątpienia podstawowym prawem dziecka jest wychowywanie się w środowisku rodzinnym. Z różnych przyczyn nie zawsze prawo to jest w pełni realizowane, stąd konieczne jest skorzystanie z instytucjonalnych lub rodzinnych form opieki zastępczej. Kampanie zachęcające do adopcji powinni być prowadzone również na terenie związków wyznaniowych. Istotne jest wyraźne akcentowanie otwartej postawy chrześcijan do niesienia pomocy rodzicom dziecka w wypełnianiu ich obowiązków rodzicielskich, nie dopuszczając do konieczności umieszczania dziecka poza rodziną.

Istnieje także potrzeba otwierania dekanalnych poradni rodzinnych współpracujących z dobrymi specjalistami, wspierającymi małżonków i rodziny w pokonywaniu codziennych trudności życia małżeńskiego, religijnego wychowania dzieci oraz pokonywania szczególnych trudności powstających w małżeństwach zróżnicowanych wyznaniowo. Rodzice powinni aktywnie zabiegać o to, aby ich dzieci w szkołach i innych placówkach opiekuńczo-oświatowych były kształcone i wychowywane zgodnie z zasadami wiary. Ważne zadania w zakresie wspierania rodziców w wychowaniu religijnym i moralnym dzieci pełnią Centra Informacji o Sektach i Kultach – punkty pomocy i poradnictwa. Jednym z coraz trudniejszych problemów współczesnej rodziny bywa zetknięcie się dziecka z sektami, stąd potrzebna jest pomoc prawna, psychologiczna, pedagogiczna i duszpasterska w tym zakresie. Centra oferują nie tylko fachową literaturę, ale również spotkania szkoleniowe w szkołach, klubach i parafiach. Sekty działają bardzo powoli i w sposób przemyślany. Powodują, iż uwikłany izoluje się od rodziny, przez co pozbawia się obecności bliskich i normalnej relacji między nimi; następuje przebudowa świadomości, która prowadzi do zaburzeń psychicznych.

W systemie prawa wewnątrzkościelnego często mówi się o następujących uprawnieniach rodziców:

- ochrona prawa rodziców do katolickiego wychowania potomstwa oraz prawa do odpowiednich pomocy w tej dziedzinie, zwłaszcza ze strony państwa (kan. 793 § 1-2 KPK),
- pomoc należna rodzicom ze strony nauczycieli i szkół (kan. 796 § 1-2 KPK),

- obowiązek rodziców zabiegania o to, aby ustawy państwowe zapewniały wychowanie moralne i religijne w szkołach, które zgodne jest z sumieniem rodziców (kan. 799 KPK).

Od 1989 r. w poszczególnych diecezjach w Polsce istnieją Stowarzyszenia Rodzin Katolickich (SRK), które wspierają rodzinę w wypełnianiu jej zadań, również w zakresie edukacji i wychowania dzieci i młodzieży. Natomiast w parafiach funkcjonują Koła Parafialne Diecezjalnego Stowarzyszenia Rodzin Katolickich, które prowadzą terapie rodzinne, rodzinny telefon zaufania, organizują pielgrzymki, spotkania modlitewne, kolonie letnie i wyjazdy na ferie zimowe dla dzieci i młodzieży. Ponadto funkcjonują parafialne domy kultury, katolickie przedszkola, szkoły, świetlice, poradnie rodzinne uczące metod naturalnego planowania rodziny, świetlice profilaktyczno-wychowawcze dla dzieci i młodzieży, biblioteki, księgarnie parafialne oraz kluby katolickie. Członkowie SRK promują prorodzinny program wychowawczy w szkołach poprzez aktywne uczestnictwo w radach rodziców. W 1993 r. utworzono Polską Federację Stowarzyszeń Rodzin Katolickich im. kard. Stefana Wyszyńskiego (PFSRK), która nie tylko realizuje zadania formacyjne i podnoszące świadomość społeczną (dyskusje, sympozja, spotkania z kompetentnymi osobami, analizowanie dokumentów Kościoła Katolickiego), ale także aktywnie uczestniczy w życiu społecznym i gospodarczym. Członkowie tej organizacji domagają się respektowania katolickiego systemu wartości w zakresie edukacji i wychowania dzieci i młodzieży.

Niestety współczesny, zsekularyzowany świat szczęście rodziny upatruje jedynie w zaspokojeniu dóbr materialnych. Rodzina, w której zaburzone są właściwe relacje i pełnione funkcje, wymaga na zasadzie pomocniczości, wsparcia ze strony społeczeństwa, państwa i Kościoła. Rodzina nie jest jedynie zamkniętą wspólnotą, ale najmniejszą komórką społeczną mającą swoje wyjątkowe miejsce i posłannictwo w społeczeństwie. Uczy człowieka żyć we wspólnocie i być odpowiedzialnym za innych i za dobro wspólne. To w rodzinie każdy jej członek uczy się właściwych zachowań społecznych, miłości, sprawiedliwości, solidarności, ale też pracowitości, umiejętności współpracy i wyrozumiałości.

Konstytucja RP obliguje władzę samorządową do współpracy z kościołami i innymi związkami wyznaniowymi dla dobra człowieka i dla dobra poszczególnych jednostek¹²⁸. Także art. 11 Konkordatu polskiego stanowi, że strona państwowa i kościelna zadeklarowały współdziałanie na rzecz ochrony i poszanowania instytucji rodziny. Realizacja zadania z zakresu pomocy społecznej przez związek wyznaniowych może odbywać się po ogłoszeniu konkursu, jak i na skutek inicjatywy samego zainteresowanego podmiotu. Zgodnie z art. 25 ust.

¹²⁸ A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2006, s. 77.

4 ustawy o pomocy społecznej organ administracji samorządowej pragnący zlecić zadanie z zakresu pomocy społecznej, winien przeprowadzić konkurs ofert zainteresowanych podmiotów, wśród których wymienia się kościoły i inne związki wyznaniowe¹²⁹ – osoby prawne i jednostki organizacyjne działające na podstawie ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, o stosunku Państwa do innych związków wyznaniowych oraz o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, pod warunkiem, że ich cele statutowe obejmują prowadzenie działalności pożytku publicznego¹³⁰.

Obok procedury konkursowej wspólne przedsięwzięcia wspólnot religijnych realizowane są na podstawie umów i porozumień w trybie pozakonkursowym. Organy samorządowe mogą przekazywać jedynie własne zadania do realizacji przez inne podmioty (w tym kościoły i inne związki wyznaniowych), np. zezwolenie od marszałka województwa dla związku wyznaniowego na prowadzenie domu pomocy społecznej. Współpraca ta ma doprowadzić do coraz lepszych rozwiązań prawnych, aby rodzina miała coraz lepsze warunki rozwoju¹³¹. Zgodnie z doktryną wielu związków wyznaniowych wspieranie rodzin należy do posłannictwa Kościoła, stąd konieczne jest należyte angażowanie się wszystkich duszpasterzy w realizację działań sprzyjających rodzinom. Stałą potrzebą każdej wspólnoty lokalnej jest przypomnienie prawdy o dobru wspólnym, jakim jest rodzina. Należy promować w kościołach i innych związkach wyznaniowych funkcjonowanie organizacji rodzin zdolnych do prowadzenia publicznego dialogu.

Funkcjonuje także wiele instytucji pozakościelnych – stowarzyszeń, fundacji – dla których dzieci i młodzież są odbiorcami działań statutowych. Jedną z nich jest Fundacja „Rodzice w szkole” wspierająca działalność rodziców na terenie szkół oraz funkcjonowanie rad rodziców i innych organizacji rodzicielskich¹³². Statut Fundacji określa jej podstawowy cel, jakim jest budowa społeczeństwa obywatelskiego.

Wśród dobrych praktyk w zakresie współpracy rodziców i szkoły można wymienić:

- tworzenie metaplanu przez wychowawców z tzw. trójką klasową w celu opracowania „Kodeksu szkoły przyjaznej rodzicom” zawierające zasady współpracy wychowawczej;
- powołanie szkolnego zespołu ds. wychowania;

¹²⁹ Z. Zarzycki, *Rola kościołów i związków wyznaniowych w realizacji wybranych zadań z ustawy o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r.*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 8 (2006), s. 26.

¹³⁰ M. Bielecki, *Porozumienia związków wyznaniowych z organami samorządu terytorialnego*, [w:] *Bilateralizm w stosunkach państwowo-kościelnych*, red. M. Bielecki, s. 289-290.

¹³¹ R. Sztymchmiller, *Współpraca państwa i Kościoła w prawnym regulowaniu kwestii małżeństwa i rodziny*, [w:] *Bilateralizm w stosunkach państwowo-kościelnych*, red. M. Bielecki, s. 163.

¹³² <http://rodziceszkole.edu.pl> (dostęp: 07.11.2021).

- klasowe spotkania z wychowawcą przy ustawieniu krzeseł eliminującym barierę komunikacyjną;
- szereg prelekcji dla rodziców, na których zapraszani byliby specjaliści z różnych dziedzin: psycholog, pedagog, logopeda;
- atrakcyjność pierwszego spotkania rodziców i dzieci ze szkołą (przygotowanie kąców zainteresowań: czytelniczy, komputerowy, plastyczny, gimnastyczny);
- udział rodziców w wycieczkach szkolnych, podczas których swobodna atmosfera pozwala na poznanie się rodziców i nauczycieli;
- ustanowienie przez radę szkoły tytułu „przyjaciela szkoły” nadawany rodzicom szczególnie zaangażowanym w sprawy placówki;
- zawieranie z rodzicami uczniów mających spore problemy dydaktyczne lub wychowawcze kontraktu wraz z listą konkretnych zobowiązań;
- powołanie Szkolnego Centrum Wspierania Rozwoju Społecznego Uczniów, które pozyskiwałoby środki na zajęcia dodatkowe rozwijające osobowość dzieci;
- znajdująca się półka „lektury dla rodziców” w bibliotece szkolnej;
- prowadzenie lekcji otwartych dla rodziców;
- wydawanie gazetki informacyjnej dla rodziców;
- organizowanie zbiórek pieniężnych i rzeczowych w celu kształtowania w uczniach wrażliwości na krzywdę ludzką.

Jak podkreśla statut Fundacji „Rodzice w szkole” niezwykle istotne jest *wzmacnianie roli rodziców w kształtowaniu kultury dialogu i doskonaleniu sztuki przyjaznego dialogu; zachęcanie i inspirowanie rodziców do czerpania z bogactwa tradycji, kultury i historii; kształtowanie i promowanie szkoły jako kuźni cnót obywatelskich i wychowania patriotycznego dzieci i młodzieży; podtrzymywanie tradycji narodowej, pielęgnowanie polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej (§ 8).*

Ze wszystkich szczebli administracji to administracja samorządowa jest najbliższa człowiekowi i rodzinie. Należy głównie wspierać rodzinę w pełnieniu przez nią swoich funkcji oraz świadomość ludzi w zakresie problematyki rodzinnej. Podstawowym zadaniem dla wszystkich zajmujących się kształtowaniem życia publicznego jest znajomość natury rodziny, jej praw, obowiązków i zadań. Ta znajomość obowiązuje także nauczycieli i wychowawców. Aby skutecznie realizować politykę rodzinną w Polsce samorządy współpracują z organizacjami kościelnymi oraz pozarządowymi. Wszystkie organizacje powinny być oceniane przez samorząd pod kątem efektywności zaspokajania przez nie potrzeb danej

społeczności. Organizacje powinny być traktowane po partnersku, zapraszane do współpracy, powinny mieć dostęp do pełnej informacji o działalności samorządu, także w wymiarze finansowym.

V. Zakończenie

Priorytet w wychowaniu młodego człowieka powinien mieć dom rodzinny, gdzie kształtuje się charakter dziecka i przekazywany jest system wartości. Rodzice mają prawo i obowiązek decydować o całym procesie wychowania. Wychowanie dzieci zasługuje na szczególną uwagę zarówno rodziny, szkoły, rządu, samorządu, Kościoła, całego społeczeństwa. Wszystkie działania dotyczące wychowania dzieci powinny uwzględniać wolę rodziców.

Rodzice posiadają pierwszy i niezbywalny obowiązek oraz prawo do wychowania swoich dzieci. Ponoszą odpowiedzialność za dziecko, jego zdrowie i przygotowanie do samodzielnego życia. W wychowaniu dziecka kierują się jego dobrem oraz wartościami i zasadami, jakie uznają w życiu za ważne. Z prawem do życia i rozwojem rodziny łączy się ściśle prawo do wychowania dziecka. Prawo rodziców z tytułu rodzicielstwa ma charakter przyrodzony i stanowi najlepszy sposób zapewnienia harmonijnego wychowania z racji naturalnego charakteru stosunków łączących rodziców z dziećmi.

Mądre realizowanie procesu edukacji i wychowania wymaga ofiarnego i roztropnego zaangażowania wszystkich za ten proces odpowiedzialnych, a więc zarówno rodziców, jak i wspomagających ich nauczycieli oraz pracowników władz samorządowych, państwowych i Kościoła. Rodzice i szkoła tworzą wspólnotę dzięki wzajemnej komunikacji. Nie można nauczać i wychowywać dzieci z pełną odpowiedzialnością nie uwzględniając szkolnego środowiska. Bardzo istotnym czynnikiem jest to, by relacje zachodzące między nauczycielami a rodzicami były prawdziwe. Każdej szkole powinno zależeć na tym, aby rodzice zechcieli się konstruktywnie włączyć w jej życie. Współpraca szkoły z rodzicami daje szansę większego i bardziej ugruntowanego wpływu dorosłych na kształtowanie się kolejnych pokoleń.

Rodzina jest wartością społeczną. Dom rodzinny wyznacza moralno-etyczne zasady. To w rodzinie można docenić znaczenie wychowania niosącego wartości moralne oraz patriotyczne. Dobrze funkcjonująca i szczęśliwa rodzina, wychowująca dzieci i wypełniająca swoje funkcje społeczne, jest nie tylko podstawą osobistej satysfakcji jej członków, ale też istotnym elementem bezpieczeństwa, stabilizacji i dobrostanu wspólnot lokalnych, tworzących wspólnotę ogólnonarodową.

Samorządy terytorialne we współpracy z kościołami i innymi związkami wyznaniowymi podejmują działania prorodzinne, które uzupełniają w tym zakresie politykę państwa. Przyszłość Polski zależy bowiem od wzrostu liczby dzieci, czyli poprawy sytuacji demograficznej, na którą największy wpływ mają warunki ekonomiczne. Moralnym

obowiązkiem społeczeństwa i jego struktur jest wsparcie rodzin w potrzebie. Jednak pomoc nie powinna być wyręczaniem, ale wzmocnieniem osobistych możliwości i wysiłków.

Wychowanie jest procesem trudnym i odpowiedzialnym. Tylko spójne działania rodziców, nauczycieli, katechetów pozwolą na jak najlepsze ukształtowanie młodych ludzi, czerpanie z pozytywnych wzorców, na pełny rozwój młodego człowieka jako uczciwego obywatela i dobrego chrześcijanina. Istnieje konieczność poszanowania przekonań rodziców przez nauczycieli i wszystkich pracowników oświaty, a także konieczność aktywniejszej współpracy rodziców z nauczycielami. Rodzice winni bardziej zabiegać o respektowanie przysługujących im uprawnień, aby mogli lepiej wypełniać swoje zadania i zobowiązania. Dzięki rodzicom nauczyciel ma szansę spojrzeć na ucznia z szerszej perspektywy. Trudno wyobrazić sobie rozwiązywanie problemów wychowawczych bez udziału rodziców. Rodzice mogą wspierać pracę dydaktyczną nauczyciela, motywując dziecko do pracy, zapewniając mu właściwe warunki do nauki, wytwarzając pozytywne nastawienie do szkoły. Wśród skutecznych środków wychowawczych należy wymienić: silną więź z rodzicami, praktykowanie wiary, a w przypadku osób niewierzących – swoich przekonań i zasad.

Właściwy rozwój młodego człowieka wymaga współpracy i współdziałania wszystkich podmiotów wychowawczych. Po pierwsze, należy upowszechniać prawodawstwo dotyczące zagadnień współpracy wychowawczej. Po drugie, popularyzować konkretne przykłady wzorowego współdziałania wielu podmiotów wychowawczych oraz zainteresować media tym obszarem. Należy bardziej akcentować działania pozytywne, a nie skupiać się wyłącznie na przeciwdziałaniu patologiom społecznym z udziałem dzieci i młodzieży. Po trzecie, trzeba dążyć do tego, by w szkołach zostały opracowane programy wychowawcze, z którymi rodzice będą mogli się identyfikować.

Bibliografia

Źródła prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.).

Deklaracja z dnia 25 listopada 1981 r. w sprawie eliminacji wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji opartych na religii lub przekonaniach, [w:] <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onoz/1981.html> (dostęp: 15.08.2021).

Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE 2012/C 326/02).

Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284).

Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526).

Konwencja w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty, sporządzona w Paryżu dnia 15 grudnia 1960 r. (Dz.U. z 1964 r. Nr 40, poz. 268).

Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169).

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, Paryż, 10 grudnia 1948 r., [w:] *Prawa człowieka. Wybór dokumentów międzynarodowych*, red. B. Gronowska, T. Jasudowicz. C. Mik, Toruń 1999.

Protokół nr 1 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzony w Paryżu dnia 20 marca 1952 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 36, poz. 175/1).

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, Urząd Marszałkowski Województwa Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie Olsztyn, *Strategia polityki społecznej województwa warmińsko-mazurskiego na lata 2021-2030. Diagnoza – obszary problemowe i zasoby województwa*, Olsztyn listopad 2020.

Regulamin Rady ds. Rodzin Województwa Warmińsko-Mazurskiego, [w:] Archiwum Rady ds. Rodzin Województwa Warmińsko-Mazurskiego.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach (Dz.U. z 2020 r., poz. 983 t.j.).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 25 marca 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach (Dz.U. z 2014 r., poz. 478).

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady UE 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych (Dz.Urz.EU.L. Nr 119, s. 1-88).

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 28 marca 1928 r. o stosunku Państwa do Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego, nie posiadającego hierarchii duchownej (Dz.U. z 1928 r., poz. 363 ze zm.).

Ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1936 r. Nr 30, poz. 240).

Ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Karaïmskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1936 r. Nr 30, poz. 241).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1740).

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1119).

Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2019 r., poz. 1347).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1372).

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1915).

Ustawa z dnia 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (Dz.U. z 2014 r., poz. 1726).

Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz.U. z 1993 r. Nr 17, poz. 78 ze zm.).

Ustawa z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2015 r., poz. 483).

Ustawa z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2015 r., poz. 43).

Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2014 r., poz. 1712).

Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Polskokatolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2014 r., poz. 1599).

Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2014 r., poz. 1889).

Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Chrześcijan Baptystów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2015 r., poz. 169).

Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Starokatolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2015 r., poz. 14).

Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2015 r., poz. 44).

Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2014 r., poz. 1798).

Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Zielonoświątkowego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2015 r., poz. 13).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 444).

Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 920).

Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1668).

Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 141).

Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 2176).

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1057).

Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. z 2020 r., poz. 1876).

Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1100).

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1249).

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 2050).

Ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3 (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 75).

Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 821).

Ustawa z dnia 5 grudnia 2014 r. o Karcie Dużej Rodziny (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1744)

Ustawa z dnia 11 lutego 2016 r. o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 2407).

Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1082).

Inne źródła

Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, AAS 75 II (1983) 1-317.

Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 1994.

Stolica Apostolska, *Karta Praw Rodziny*, 22 listopada 1983 r., „Communicationes” 15 (1983).

Orzecznictwo

Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 maja 1997 r., K 26/96, OTK 1997, nr 2, poz. 19.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 4 kwietnia 2001 r., sygn. akt K. 11/00, OTK ZU 2001, nr 3, poz. 54.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2 grudnia 2009 r., U 10/07, OTK-A 2009, nr 11, poz. 163.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 października 2011 r., K 16/10, OTK-A 2011, nr 8, poz. 80.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 października 2015 r., K 12/14, OTK-A 2015, nr 9, poz. 143.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 listopada 2016 r., II CA 1/16, OSNC 2017, nr 7-8, poz. 90.

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 27 marca 2019 r., I OSK 1959/18, LEX nr 2652690.

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 23 sierpnia 2019 r., I OSK 2621/17, LEX nr 2725294.

Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 14 września 1995 r., IACz 266/95, Lex nr 30170.

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 5 grudnia 2019 r., II SA/Wa 1222/19, LEX nr 3041432.

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Opolu z dnia 14 stycznia 2020 r., II SA/Op 428/19, LEX nr 2767712.

Wyrok Sądu Okręgowego w Olsztynie z dnia 29 stycznia 2020 r., VI RCa 307/19, LEX nr 2785711.

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 8 października 2018 r., II SA/Go 588/18, LEX nr 2567075.

Wykaz literatury

Abramowicz A., *Przedmiotowy zakres wolności religijnej*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 10 (2007).

Andrzejewski M., *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, wyd. 5, Warszawa 2014, s. 147.

Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012.

Bielecki M., *Dobro dziecka jako przesłanka korzystania z jego prawa do wolności religijnej*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2004.

Bielecki M., *Porozumienia związków wyznaniowych z organami samorządu terytorialnego*, [w:] *Bilateralizm w stosunkach państwowo-kościelnych*, red. M. Bielecki, Lublin 2011.

Bielecki M., *Wolność religijna w zakresie sprawowania władzy rodzicielskiej na przykładzie organizowania zajęć z religii i etyki. Postulaty de lege ferenda*, [w:] *Prawna ochrona wolności sumienia i religii Stan de lege lata oraz postulaty de lege ferenda*, red. P. Sobczyk, Warszawa 2020.

Bosek L., *Konstytucyjna gwarancja ochrony rodziny a polityka rodzinna*, [w:] Kancelaria Sejmu, *Duże rodziny bogactwem i nadzieją dla Polski. Materiały z konferencji*, Warszawa 2009.

Cieplý F., *Prawne określenia człowieka w prenatalnej fazie rozwoju*, „Ius Novum” 4 (2015).

Dąbrowski M., *Wolności i prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne*, [w:] *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, red. M. Chmaj, wyd. 3, Warszawa 2016.

Drożdż A., *Permisywizm moralny*, Kielce 2005.

Dudziak U., *Postawy wobec wychowania seksualnego a hierarchia wartości nauczycieli. Studium teologicznopastoralne*, Lublin 2009.

Feja-Paszkiewicz A., *Ochrona i opieka państwa w stosunku do rodzin – uwagi konstytucyjnoprawne*, „Przegląd Prawa Publicznego” 7-8 (2020).

Florczak-Wątor M., [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, red. P. Tuleja, LEX/el. 2021, art. 48.

Gajda J., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Akty stanu cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2002.

Giżyńska M., *Pomoc państwa w zakresie dożywiania – rządowy program „Posilek w szkole i w domu” na lata 2019-2023*, „*Studia Prawnoustrojowe*” 46 (2019).

Gwóźdź M., *Religijne wychowanie potomstwa w małżeństwach mieszanych*, Katowice 2015.

Haak H., *Władza rodzicielska. Komentarz*, Toruń 1995.

Krajczyński J., *Wychowanie dziecka w prawie kanonicznym, polskim i wspólnotowym*, „*Studia z Prawa Wyznaniowego*” 8 (2005).

Krukowski J., *Podstawy prawne finansowania działalności instytucji Kościoła Katolickiego i innych związków wyznaniowych w Polsce na początku XXI wieku*, „*Teka Komisji Prawniczej – Oddział PAN w Lublinie*” 2009.

Krzywkowska J., *Prawo dziecka poczętego do narodzin w normach i nauczaniu Kościoła katolickiego*, [w:] *Rodzina w prawie. Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. dr. hab. Ryszardowi Szttychmillerowi z okazji 65. rocznicy i 30-lecia pracy naukowej*, red. M. Różański, J. Krzywkowska, Olsztyn 2013.

Krzywkowska J., *Współdziałanie państwa i Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w zakresie opieki i wychowania dzieci zgodnie z przekonaniem rodziców*, Olsztyn 2018.

Krzywkowska J., Bitowt A., *Rola kościołów i innych związków wyznaniowych w umacnianiu rodziny na obszarze województwa warmińsko-mazurskiego*, [w:] *Kościół i inne związki wyznaniowe w służbie człowiekowi*, red. W. Uruszczak, K. Krzysztofek, M. Mikuła, Kraków 2014.

Krzywkowska J., Daniluk D., *Współdziałanie samorządów z kościołami i innymi związkami wyznaniowymi w realizacji polityki prorodzinnej na przykładzie województwa warmińsko-mazurskiego*, [w:] *Bariery, wyzwania i perspektywy przekształceń samorządu terytorialnego w Polsce*, red. S. Sagan, M. Sitek, Józefów 2016.

Krzywkowska J., Kubala M., *Stolica Apostolska i prawo kanoniczne w obronie rodziny i jej praw*, „*Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarne*” 7 (2016).

Kul-Lic J., *Religijność człowieka w procesie psychospołecznego rozwoju*, „*Pedagogika Katolicka*” 7 (2010) 2.

Lach I., *Dziecko jako podmiot wolności sumienia i wyznania*, Warszawa 2016.

Łopatka A., *Kto jest dzieckiem?*, [w:] *Konwencja o prawach dziecka a prawo polskie*, red. A. Łopatka, Warszawa 1991.

Łyko Z., *Wolność sumienia i wyznania w relacji: człowiek – kościół – państwo* [w:] *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 1997.

Pilich M., [w:] A. Olszewski, M. Pilich, *Prawo oświatowe. Komentarz*, wyd. 2, Warszawa 2021, art. 80.

Smoczyński T., *Pojęcie dziecka i jego podmiotowość*, [w:] *Konwencja o prawach dziecka. Analiza i wykładnia*, red. T. Smoczyński, Poznań 1999.

Sobczyk P., *Wliczanie rocznych ocen z religii do średniej ocen w kontekście wolności religijnej w wymiarze indywidualnym i wspólnotowym*, [w:] *Bilateralizm w stosunkach państwo-kościelnych*, red. M. Bielecki, Lublin 2011.

Stojanowska W., Kosek M., *Prawo i obowiązki rodziców do wychowania dziecka w świetle Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, „Studia Płockie” 41 (2013).

Więcek K., *Nauczanie religii katolickiej w polskiej szkole publicznej w kontekście prawa rodziców do wychowania religijnego dzieci – aspekty historyczne i wybrane aktualne problemy*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 16 (2013).

Winczorek P., *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, wyd. 4, Warszawa 2000.

Mezglewski A., Misztal H., Stanisław P., *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2006.

Olszewski A., Pilich M., *Prawo oświatowe. Komentarz*, wyd. 2, Warszawa 2021.

Ossowska-Salamonowicz D., *Rządowy program pomocy – „Dobry start” jako realizacja zadań państwa w zakresie wspierania rodzin z dziećmi*, „Studia Prawnoustrojowe” 46 (2019).

Ożóg M., *Prawo rodziców do wychowania dziecka zgodnie z własnymi przekonaniami w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 18 (2015).

Słyk J., *Rozstrzyganie o istotnych sprawach dziecka w przypadku braku porozumienia rodziców (art. 97 § 2 k.r.o.)*, „Prawo w działaniu” 14 (2013).

Stanisław P., *Symbole religijne w szkole publicznej*, [w:] *Religia i etyka w edukacji publicznej*, red. J. Krukowski, P. Sobczyk, M. Poniatowski, Warszawa 2014.

Sztymmler R., *Komplementarne obowiązki rodziców i państwa względem chrześcijańskiego wychowania dzieci. Rozwój norm od Soboru Watykańskiego II do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, [w:] *Wychowanie religijne i moralne*, red. M. Różański, R. Sztymmler, Olsztyn 2015.

Sztymmler R., *Współpraca państwa i Kościoła w prawnym regulowaniu kwestii małżeństwa i rodziny*, [w:] *Bilateralizm w stosunkach państwowo-kościelnych*, red. M. Bielecki, Lublin 2011.

Śniecikowski W., *Prawo osób wierzących do uzewnętrzniania religii*, „Przegląd Prawa Publicznego” 4 (2016).

Taborski A., *Rada ds. Rodzin Województwa Warmińsko-Mazurskiego jako społeczna inicjatywa wspierania działań prorodzinnych samorządu i promocji rodziny w regionie*, „Studia Prawnoustrojowe” 46 (2019).

Tunia A., *Zwolnienie z zajęć szkolnych w celu odbycia rekolekcji wielkopostnych a poszanowanie zasady równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 19 (2016).

Warchałowski K., *Prawnokarna ochrona wolności religijnej w Polsce w latach 1932-1997*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 4 (2002).

Winiarz J., *Prawo rodzinne*, Warszawa 1973.

Winczorek P., *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2000.

Wójcicki R., *Programy społeczne wspierające rodzinę*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 1 (2020).

Zamelski P., *Ochrona wolności religijnej dzieci w Unii Europejskiej*, [w:] *Urzeczywistnianie wolności przekonań religijnych i praw z niej wynikających*, red. S. Stadniczeńko, S. Rabiej, Opole 2012.

Zarzycki Z., *Rola kościołów i związków wyznaniowych w realizacji wybranych zadań z ustawy o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r.*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 8 (2006).

Zimny J., *Wpływ rodziców na kształtowanie postawy młodego pokolenia*, „Pedagogika Katolicka” 6 (2010) 1.

Netografia

<https://pfch.wsts.edu.pl/> (dostęp: 15.08.2021).

<https://kph.org.pl/teczowy-piatek-w-ponad-200-szkolach-w-calej-polsce/> (dostęp: 20.08.2021).

https://www.niedziela.pl/download/dokumenty/Teczowy_piatek_oswiadczenie.pdf (dostęp: 10.09.2021).

<https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/zasady-dzialania-stowarzyszen-i-organizacji-w-szkole-informacja-men> (dostęp: 20.10.2021).

<https://ordoiuris.pl/rodzin-i-malzenstwo/ordo-iuris-w-obronie-praw-rodzicow-kolejna-edycja-akcji-chronmy-dzieci> (dostęp: 19.08.2021).

<https://www.ropwwm.org.pl/> (dostęp: 20.09.2021).

<https://federacjafofa.pl/> (dostęp: 20.09.2021).

<https://www.facebook.com/herold.warmia.mazury/> (dostęp: 20.09.2021).

<http://forumprorodzinne.pl/> (dostęp: 20.09.2021).

<http://www.uwm.edu.pl/owor/> (dostęp: 15.09.2021).

<https://www.gov.pl/web/rodzina/poznalismy-finalistow-i-laureatow-konkursu-samorzad-pro-familia-2021> (dostęp: 30.09.2021).

<https://warmia.mazury.pl/polityka-spoleczna/projekt-kooperacja-efektywna-i-skuteczna/aktualnosci> (dostęp: 04.11.2021).

<https://www.gov.pl/web/rodzina/wyniki-ii-otwartego-konkursu-ofert-w-zakresie-promocji-rodziny-po-pierwsze-rodzina-na-rok-2021> (dostęp: 04.11.2021).

<http://rodziceszkole.edu.pl> (dostęp: 07.11.2021).

<https://www.gov.pl/web/mswia/rejestr-koosciolow-i-innych-zwiazkow-wyznaniowych> (dostęp: 01.09.2021).

<https://www.rp.pl/edukacja/art8611021-przemyslaw-czarnek-religia-lub-etyka-nie-bedzie-trzeciej-opcji> (dostęp: 28.08.2021).

<https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=869> (dostęp: 10.09.2021).

<https://www.gov.pl/web/rodzina/stanowiska-i-uchwaly> (dostęp: 05.11.2021).

MINISTERSTWO
SPRAWIEDLIWOŚCI

FUNDUSZ
SPRAWIEDLIWOŚCI

Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości

www.funduszsprawiedliwosci.gov.pl

**Laboratorium
Wolności
Religijnej**

DR HAB. JUSTYNA KRZYWKOWSKA

Toruń 2021